

Міністерство освіти і науки України
Український католицький університет
Факультет суспільних наук

Кафедра соціології

Дипломна робота на тему:
Інституціональні аспекти розвитку малого бізнесу в сучасній Україні

Виконав студент 4 курсу
бакалаврату за спеціальністю
“Соціологія”, групи – ССО-18Б
Ревич Святослав Степанович

Науковий керівник:
кандидат політичних наук
Доцент кафедри соціології
Кащук Мирослав Ярославович

Львів 2022

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Теоретична частина дослідження	5
1.1. Інституціональний підхід як основа дослідження в соціології	5
1.2 Малий бізнес як об'єкт соціологічного дослідження крізь призму інституціонального підходу	11
Висновки	27
Розділ 2. Емпірична частина дослідження	29
2.1 Методологічна частина.....	29
2.1.1 Основні гіпотези дослідження	31
2.1.2 Обґрунтування інструментарію.....	31
2.1.3 Емпірична частина.....	34
Висновок до другого розділу	51
Висновок до дипломної роботи	54
Список використаних джерел	56
Список використаної літератури	56
Додатки	60

Вступ

Актуальність теми. Підприємництво – це досить важлива ланка трансформації сучасного українського суспільства. Не менш важливим його можна вважати у питаннях наближеності до ринкової економіки та господарства, адже саме підприємництво надає великі можливості для розвитку суспільства в цілому. В сучасних реаліях вільний ринок є невід’ємним аспектом розвитку демократичного суспільства.

Окрім розуміння того, наскільки важливі ринкові відносини та трансформація сучасного українського суспільства, потрібно пам’ятати про проблематику інституціоналізації підприємницької діяльності. Саме від неї залежить якість роботи соціально-економічної структури та внутрішня упорядкованість в нашій країні.

Проте, через, дещо невизначену думку та ставлення суспільства щодо підприємців та підприємницької діяльності в цілому, є необхідність у більш детальному вивченні цього питання. Діяльність, яку безпосередньо веде бізнесмен, має на пряму зв’язок з суспільством, точніше з прийняттям громадськістю такого роду діяльності.

Щодо соціокультурного аспекту інституціоналізації підприємницької діяльності в Україні, то проблема полягає у недостатньому висвітленні цієї проблематики в українській соціології.

Говорячи про українську соціологічну дослідницьку діяльність процесів інституціоналізації підприємництва, необхідно зазначити про вітчизняних соціологів, котрі опрацьовують портрет українського підприємця, соціальний аспект підприємницької діяльності та соціальне підґрунтя підприємництва. Одними з них є - А.Арсеєнко, І.Буров, В.Ворона, М.Міщенко, О.Донченко, О.Злобіна, Н.Лаврінєнко, Ю.Пахомов, Ю.Пачковський та інші.

Попри низку дослідників інституціоналізаційних процесів підприємницької діяльності, в Україні все ж бракує комплексного аналізу, котрий в свою чергу висвітлював як теоретичні так і емпіричні аспекти. Важливим при формуванні комплексного аналізу є історико-культурні передумови підприємництва. Крім цього, не менш важливим є емпіричний аналіз економічних норм та моральних питань.

Мета дослідження: дослідити особливості інституціоналізації малого бізнесу в сучасній Україні.

Завдання дослідження:

- Розглянути інституційний підхід як основу для дослідження в соціології
- Виконати моделювання малого бізнесу як об'єкта соціологічного дослідження крізь призму інституціонального підходу
- З'ясувати природу соціальних взаємодій в контексті інституціонального розвитку малого бізнесу у м. Львові (за результатами авторського дослідження)

Об'єкт дослідження:

- за критерієм носія проблеми – підприємці України
- За критерієм загальної проблеми – особливості інституціоналізації малого бізнесу в Україні

Предмет дослідження: інституціональні аспекти розвитку малого бізнесу в сучасній Україні.

Розділ 1. Теоретична частина дослідження

1.1. Інституціональний підхід як основа дослідження в соціології

Інституціональний підхід – це підхід, до якого більше вдаються соціологи-економісти, на противагу класичним соціологам-філософам. Якщо говорити про традиційний підхід соціологам-філологам, то це соціокультурний підхід. Обидва підходи досить важливі у соціології, вивчають різні процеси суспільного життя. До прикладу, соціологи-філософи більшу увагу звертають на теоретико-методологічні питання, соціокультурний і політичний контекст функціонування соціуму, тоді як соціологи-економісти зосереджуються на вивченні мікропроцесів, матеріального добробуту суспільства. (КИРДИНА, 2002)

У випадку інституціоналізму, дослідники концентрують свою увагу не так на макрорівні, як на мікрорівні, адже інститути при такому підході, розуміються як правила, або, регуляторні практики повсякденної діяльності. До мікрорівня належать ринки, економічні стратегії, демографічні процеси, при цьому людина – так звана одиниця аналізу. Власне, через повсякденну дію, згадану раніше, тут можна виокремити саму дію, що за Вебером, як замислена дія, орієнтована на дію інших. (КИРДИНА, с. 28, 2002)

Дослідження на мікрорівні дозволяють виділити певні соціальні практики, що інституціоналізуються і формують нові обмеження чи можливості. Макрорівень дозволяє виділити базові інститути, що формують рамки суспільства інституціональних перетворень, здійснюваних на мікрорівні в процесі політичної, соціальної, економічної діяльності. Якщо поєднувати макрорівні та мікрорівні, то це дає змогу зрозуміти інституціональні зміни і соціальні трансформації, крім цього, це створює можливість для прогнозування подальшого ходу трансформаційного процесу. (КИРДИНА, с. 29, 2002)

Якщо говорити про хронологічний розвиток інституціонального підходу, то можна сказати, що сама інституціональна теорія бере початок від Дюркгейма і Спенсера. Вони пояснюють закони з точки зору порівняльно-історичного підходу. Якщо перевести свою увагу на поняття “соціальний інститут”, то, за Спенсером, це структура, що визначає норми та регулює соціальні правила. До соціальних інституцій, за вищезгаданим дослідником входили сім’я, суспільно-політичні установи, церква. Крім цього, Спенсер вважав, що до соціального інституту можна віднести звичаї та етикет. Дослідник вважає, що соціальний інститут – це основа соціуму. Саме з розвитком соціальних інституцій розвиваються регуляторні правила суспільства. Спенсер вважав, що суспільство стається не лише тоді коли відбувається об’єднання індивідів в сукупне, але й тоді коли між цими індивідами здійснюється якась кооперація. Соціальні інститути за Дюркгеймом, це інститути, де побутують суспільні відносини, які піддаються створеним певним зразкам поведінки. На думку дослідника кожен індивід у суспільстві має свою роль та виконує свою функціональну дію. (Петроє, 2012)

Що стосується поняття інституціоналізації у Дугласа Норта, він зазначає, що інститути – це так звані рамки, в котрих відбувається функціонування людських відносин. Іншими словами, це правила гри, котрих суспільство повинне дотримуватись. Інститути сприяють структуризації людського життя шляхом зменшення невизначеності, оскільки вони не просто утворюють рамки, але й допомагають організувати взаємини між людьми. Тобто, інститути визначають та обмежують набір альтернативних рішень в людини. Інституції бувають різними – формальними та неформальними. Формальні – правові акти, такі як конституції, закони, адміністративні рішення тощо. Натомість неформальні – це норми поведінки, кодекси честі, звичаї, традиції, договори укладені на рівні господарства. Норт вважає, що неформальні обмеження беруться з нашої

культури. На прикладі племен, у свідомості людей, з яких складались самі племена, було чітке розуміння війни як загрозового фактора. Найбільш важливим моментом було розуміння, що війна із своїми сусідами, спричинить шкоду кожному членові племені. В даному випадку, правила, або обмеження, попереджають різного роду конфлікти, більше того, допомагають людям отримати повагу та допомогу від своїх сусідів. Однак, соціальний контроль буде працювати ефективно тоді, коли правила будуть покращуватись доповненнями. За їх порушення – передбачені покарання. На прикладі стародавніх племен, можна побачити, що неформальні правила є наслідком тісного співіснування людей. Люди добре розуміють один одного, що допомагає уникнути конфліктів, котрі підривали б суспільний порядок. Таким чином, неформальні обмеження виконують важливу роль у еволюції суспільства, шляхом створення набору виборів. Що стосується формальних правил, то вони доповнюють неформальні, таким чином посилюючи ефективність других. Формальні правила допомагають модифікувати, або змінити неформальні правила. Як вже відомо, формальні правила працюють за допомогою контрактів між сторонами. Ці контракти містять в собі спільну вигоду для укладених сторін. Іншими словами, ключовим аспектом є обмін. Обмін, в даному випадку, це максимізація вигоди, котру утримують сторони, що укладають так званий контракт. Контракти дозволяють полегшити обмін, тобто максимізацію вигоди між сторонами. Таким чином, як неформальні, так і формальні правила взаємодіють разом. Це в свою чергу дозволяє зрозуміти цінність отриману від розуміння та поваги, а також і від укладених контрактів, що слугують з метою полегшити та покращити максимізацію вигоди. Норт зазначає, що задля розуміння того, як співпрацюють сторони, важливо брати до уваги і формальні і неформальні правила. Спільне розуміння перших та других, допоможе зробити правильні висновки з точки зору того як ефективно розвивати економічні відносини.

Норт переходить від поняття інститутів до поняття організацій, зазначаючи, що організації також структурують людські відносини. Їх виділяють три – політичні (політичні партії, міські ради, сенат), економічні (фірми, профспілки, кооперативи) та громадські (школи, університети, коледжі). Пояснюючи поняття організації, Норт зазначає, що це так зване об'єднання людей, котрі діють на спільне благо, але у встановлених інституційних рамках. Таким чином, згідно з мікроекономічною теорією, акцент в організаціях робиться саме на індивідах. Саме на індивідів інституційні рамки впливають найбільше і саме індивіди є рушійним фактором інституційних змін. На думку Норта, саме індивідуальний підприємець є суб'єктом інституціональних змін. Зазвичай, ці, інституціональні зміни стосуються пристосування індивіда до змін в правилах, нормах, примусах, котрі собою і утворюють інституційну систему. Однак, якщо говорити про основні джерела змін, то Дуглас Норт виділяє два, а саме – цінове зрушення та ідеологічне зрушення. Що стосується першого джерела, то тут йдеться про такі фактори як технічний процес, відкриття нових ринків та зростання населення, зміни вартості інформації, оскільки всі вони впливають на зміну ціни. Це може бути зміна ціни кінцевого продукту. Якщо говорити про ідеологічне зрушення, то тут Норт наводить приклад викорінення рабовласництва в США, зазначаючи, що воно залишалось економічно вигідною інституцією. Однак, етичний момент цієї інституції підштовхнув до зрушень. (Норт, 2000)

В українському суспільстві до інституціональної теорії інтерес зростає наприкінці 1990-х років. Активізація процесу вивчення інституціоналізму як підходу зростає не просто так, адже є необхідність у аналізі процесів та у питанні реформування існуючих та формуванні нових соціальних інститутів в Україні. Завдяки міжнародній організації інституційних досліджень на пострадянському просторі проводиться популяризація ідей інституціонального підходу. Зосередженість на інституціональному підході пояснюється тим, що до середини

90-х років минулого століття неокласичні ідеї економічних реформ показували недостатню ефективність в більшості країн пострадянського простору. Була необхідна нова теорія, яка була б більш прийнятною та більш ефективною. Цією теорією і став інституціоналізм.

Якщо повертатись до терміну “соціальні інститути”, то, тут варто зазначити, що використовується він у економічних, соціальних та політичних теоріях. Цей термін позначає:

- історичні форми організації та регулювання суспільного життя, що забезпечують виконання життєво важливих функцій, включають сукупність норм, зразків поведінки, спеціальних установ, систему контролю;
- упорядковані соціальні утворення, які включають соціальні організації, що підтримують офіційно і конвенційно прийняті правила, регулюючі соціальну поведінку у певній сфері суспільного життя;
- комплекс формальних і неформальних норм, принципів, настанов, що регулюють різні сфери економічної, політичної та соціальної сфери. (Петроє, с. 215, 2012)

Значення терміну “соціальні інститути” пов’язане з упорядкуванням, формалізацією і стандартизацією суспільних зв’язків, звідси й отримав назву – “інституціоналізація”. Іншими словами, інституціоналізація – це процес утворення прикладів соціальної взаємодії, котрі регулюються законами, нормами, актами, що вже є сформованими у суспільному порядку та поведінці. Інституціональні дослідження дають нам розуміння того, якими є етапи утворення самого соціального інституту. До цих етапів належать: виникнення потреби, при якій важливі організаційні дії, регулювання цілей, огляд та прийняття соціальних норм та правил, встановлення системи санкціонування як гарантію забезпечення порядку норм та правил, утворення та розподіл статусів серед індивідів спільноти. (Петроє, 2012)

Кожна соціальна інституція має свої цінності та правила. Таким чином, діючи всередині суспільства, система цінностей та правил гарантує приблизно подібну поведінку індивідів, спрямовує в одне русло задуми та наміри, передбачає та при необхідності розв'язує конфліктні ситуації і забезпечує стабільний фон суспільства. Розуміючи, що соціальний інститут це динамічний процес, важливим є визначення та розуміння поняття – “інституціональні зміни”. Інституціональні зміни – це процес кількісно-якісних змін в соціальних інституціях. Тут вже варто виокремити фактори, під якими здійснюються інституціональні зміни. Їх є два – ендогенні та екзогенні фактори. Ендогенні фактори інституціональних змін – це так звана еволюційна заміна норм і правил, що є складовими соціальної інституції, а екзогенні – більш радикальні замінні способи, що характеризуються ідеологіями та теоретичними побудовами, що не були закладеними в основу і не існували на практиці. Іншими словами, стається так званий імпорт інституції. (Петроє, с. 217, 2012)

Взагалі, інституціональні зміни можуть супроводжуватись під впливом різних аспектів. Такі аспекти можна знайти в різних теоріях, наприклад в таких як – традиційна інституціональна теорія, соціально-технологічний інституціоналізм та соціально-правовий неоінституціоналізм. Перша описує зміни з точки зору еволюції та спадкового продовження, друга – впровадження науки і технологій, а третя – системи власності. Таким чином, підсумовуючи даний підхід, можна зазначити, що інституціоналізм як методологія досліджує соціальні системи, відстежує різноманітні зміни та перетворення соціальних інституцій.

1.2 Малий бізнес як об'єкт соціологічного дослідження крізь призму інституціонального підходу

При переході української економіки у ринкові відносини утворився інститут підприємницької діяльності. Ця інституція надала великій кількості громадян України можливість долучитись до соціально-економічного розвитку українського суспільства, шляхом утворення підприємництва. Інститут підприємницької діяльності не просто надає можливості, але й стимулює суспільство брати участь у економічному житті України і розвивати добробут українського суспільства.

Закон України визначає, що підприємництво - це діяльність по виробництву продукції/продажу продукції/наданні послуг з метою отримання прибутку, котра безпосередньо виконується фізичною чи юридичною особою у межах законодавства. (“Про підприємництво”, закон України від 7 лютого 1991 р., зі змінами внесеними до ст. 168 від 22 лютого 2000 р. №1481-000)

Згідно з теорією інституціоналізму, можна виокремити його три напрями. Серед них: старий інституціоналізм, інституціоналізм та неоінституціоналізм. Старий інституціоналізм більшою мірою звертає увагу на макрорівень, пояснюючи, що економічна діяльність підприємця та самого підприємництва залежить від зовнішніх факторів, таких як держава чи середовище де розвивається бізнес. Якщо розглядати старий інституціоналізм детальніше, його можна охарактеризувати п'ятьма пунктами. Першим є – державне втручання в ринкову економіку, другим – “розуміння” функціонування господарства, а не схиляння до прогнозу і передбачення, третім – суб'єкти господарства дотримуються правил та звичок, а не максимізують чи не мінімізують цільову функцію, таким чином це заперечує оптимізації процесу. Четвертий пункт – це заперечення індивідуалізму, тобто, суспільство формує цілі і завдання,

що виконує суб'єкт, а не навпаки. Та останній, п'ятий пункт, говорить про нерозуміння економіки як рівноважної системи, що має здатність розвиватись та еволюціонувати. Згідно з старим інституціоналізмом, соціальний інститут – це комплекс культурних норм та цінностей, що впливають на економічну поведінку індивідів. Наступний, “новий” інституціональний напрям – це про індивідуальну економічну активність людини. В даному напрямі можна виділити 4 індикатори. Перший з них – аналіз структурних рис суспільства, як формально, так і не формально прийнятих, другий – стабільність, третій – вплив інституцій на своїх індивідів у формальний і неформальний спосіб, четвертий – певна система цінностей інституту, котрі мають приймати індивіди. Переходячи до неоінституціоналізму, варто зазначити, що він утворений в межах старого інституціоналізму. Проте, вони відрізняються тим, що, при старому інституціоналізмі, увага звертається на дії уряду чи профспілок, котрі захищають інтереси індивіда, а при неоінституціоналізмі – на незалежного індивіда як самостійного суб'єкта, що сам вирішує членом якої інституції стати. Неоінституціоналізму притаманне включення в предмет аналізу – інституцій. При неоінституціоналізмі, інституції відіграють дуже важливу роль, адже саме вони впливають на динаміку розвитку економічного сектору. При неоінституціоналізмі індивід функціонує у інституційному середовищі, а воно в свою чергу відіграє найважливішу роль у економічній поведінці, показниках та динаміці. Таким чином, можна прийти до висновку, що при цій теорії, соціальний інститут залежить від внутрішніх дій та суб'єктивних якостей самої людини.

Однак, варто розуміти не лише чим є інститути, а й те, як ці інститути становляться, що впливає на них та хто супроводжує їх становлення. Автор книги “Загадка капіталу” Ернандо Де Сото описує те, як становляться нові інституції, аналізуючи важливість суспільних угод в створенні формальних законів. При введенні конкретних законів, або ж правил, котрі обмежують ту чи іншу

діяльність, відбувається утиснення самої діяльності. Де Сото пояснює чим керується держава при намаганні зменшити прояв тіньового сектору. Застосовуючи приклад володіння нерухомістю, Де Сото відзначає 5 хибних припущень:

- Люди ховаються в тіньовому секторі, аби не платити податки.
- Нерухомістю володіють нелегально, оскільки не була виконана правильна реєстрація майна.
- Достатнім буде лише прийняття обов'язкових законів про власність, без врахування видатків.
- Не врахування неформальних угод
- Думка про те, що фундаментальні зміни у відносинах легального з позалеганьним можливі без кваліфікованого політичного керівництва.

Проблематика полягає в тому, що індивіди вдаються до існування в тіньовому секторі не через небажання, наприклад платити податки взагалі, а через те, що усталені легальні рамки не є зручними. Іншими словами, це можна змінити за допомогою полегшення формальних законів. Як тільки це почне робитись, згідно з думками Де Сото, частина тіньового сектору перейде в прозорий легальний. Зокрема, цього можна досягти зменшивши затяжні бюрократичні процедури, надавши гарантії, що легальне ведення бізнесу є дешевшим тощо. Не менш важливими, Де Сото вважає і неформальні, або “народні” закони. Пояснюючи, що західні суспільства створювали формалізовану систему враховуючи і “народний закон”, Де Сото наголошує на його важливості. Оскільки, без його врахування, не вдалось би звести розмаїття між легальним та тіньовим сектором до мінімуму. Іншими словами, врахування суспільних угод допомагає підштовхнути індивідів до виходу з тіньового сектору. Наводячи приклад про те, як в Перу боролись з юридичними махінаціями зі сторони еліти, Де Сото просто

пояснює, що варто враховувати становище не лише згори, а й знизу. Тобто, якщо закони не відповідають потребам та прагненням людей, відбудуватиметься масовий вихід із системи. Люди діятимуть всупереч законам. (Де Сото, 2012)

На прикладі інституту власності, Анджей Рапачинський зазначає, що, особливо, для пост-радянських країн, неможливо побудувати ефективну форму володіння майнових прав опираючись лише на правові методи. Дуже важливим є врахування ще недосліджених соціальних та економічних взаємовідносин, котрі не належать до юридичної сфери. (Де Сото, 2012)

Також, врахування угод знизу допоможе приблизити задоволеність людей до формальних законів. Автор пояснює це явище тим, що в пострадянських країнах, саме позалегальні суспільні угоди працюють краще на досягнення консенсусу між людьми. На пару з цим, варто розуміти питання легітимності, оскільки, як зазначав Імануїл Кант - суспільна угода є дуже важливою, оскільки передує будь-якій власності. Таким чином, становище формальних законів без врахування суспільної угоди є не просто без успіховим, але й не легітимним. Аби вони набували легітимності, необхідне пов'язання із суспільними угодами, котрі регламентують права власності, якщо говорити про майно. Проблема поєднання формальних правових норм “зверху” з позалегальними суспільними угодами “знизу” виникає через складність зібрати всі “народні умови”. Автор вбачає вирішення у створенні інтегрованої системи формалізованих норм, котрі триматимуться на суспільних угодах. (Де Сото, 2012)

Формування нових інституцій, це свого роду реформування старих. Коли відбувається становлення нової інституції, варто розуміти як юридичний так і технічний аспекти. Саме юристи та технічні спеціалісти супроводжують становлення інституції. Де Сото пояснює, що хоч юристи і не завжди можуть

розуміти економічні наслідки своїх дій, без них не зможе відбутись справжня зміна з точки зору відносин у власності. Юристи допомагають здобути капітал шляхом надання активам формалізації, тобто офіційного затвердження. Однак юристи прихильники стабільного закону, до змін вдаватись не дуже люблять. Таким чином, вони не дуже подобаються реформаторам. Однак, як вже згадувалось раніше, без юристів нереально утворити нову інституцію шляхом реформування неможливо, тому будь-який уряд мусить розробити стратегію співпраці з юридичною сферою. Що стосується технічних спеціалістів, то вони в свою чергу впроваджують нові технологічні процеси в інтегровану інформаційну та правову системи. Технічні спеціалісти дозволяють належним чином використовувати різного роду інформацію. Автор наводить приклад системи GPS, що символізує технологічний прогрес у формуванні різної картографічної інформації, якщо говорити про нерухомість. Технічні спеціалісти також допомагають формувати нові інституції шляхом змін, а точніше осучаснення. Однак, головну роль тут відіграє влада, держава. Поєднавши юридичну та технічну складові, уряду вдасться виконати основне завдання. Це не добрі закони, чи технологічна ейфорія, а ефективна інституція, котра продукує капітал. (Де Сото, 2012)

Підприємницька діяльність – це важливий інструмент сталого розвитку та стабільного добробуту суспільства країни з ринковою економікою. Саме в демократичному світі, підприємництво визнається одним із головних чинників політичного та соціального добробуту населення та країни загалом. Якщо говорити про Європейський Союз, то підприємництво визнається кісткою економічного розвитку, де побутують інноваційні та провідні ідеї, де створюються нові робочі місця. (Рахманов, с. 11, 2007)

Підприємництво є запорукою не тільки економічної стабільності і добробуту громадян, але і основою національної безпеки. Таку позицію

висловлює Конгрес Сполучених штатів Америки. Серед соціальних функцій підприємництва виділяють:

- Забезпечення наявності нових додаткових робочих місць, зниження рівня безробіття та вирішення проблеми бідності.
- Утворення прошарку населення, яке відповідатиме за сталий розвиток держави
- Створення та стимулювання конкуренції, зменшення монополістичного впливу великих підприємств. (Рахманов, с. 12, 2007)

Якщо говорити про підприємництво як інституцію, то тут важливо виокремлювати так звані ознаки підприємницької діяльності:

- Соціальні норми, цінності та санкції, котрі регулюють діяльність підприємництва.
- Достатня кількість осіб, що зайняті, або мають бажання зайняти статусне місце у підприємстві.
- Розуміння ринкової економіки та приватної власності як факторів, з якими може існувати приватне підприємництво.
- Реальний образ підприємця як суб'єкта підприємницької діяльності
- Існування організації, де підприємці репрезентують власні інтереси. (Рахманов, с. 14, 2007)

Судячи з вище перелічених ознак інституту підприємництва, інституціоналізацію підприємництва можна розглядати за трьома наступними вимірами:

- Суспільство приймає правила та норми економічного життя, тобто поділяє думку стосовно законів та санкцій, котрі легалізують та регулюють підприємницьку діяльність;

- Створення організаційних структур, що пильнуватимуть дотримання законів та норм підприємницької діяльності;
- Формування позитивного ставлення громадськості до соціальних правил та організаційної структури, що відображає згоду суспільства на інституційний порядок. (Рахманов, 2007)

Протилежним процесові інституціоналізації є процес “деінституціоналізації”. Тоді відбувається процес руйнації інституційних норм та законів, неприйняття та ухилення від коректної економічної поведінки.

Якщо виділяти етапи інституціоналізації процесу підприємництва, то варто виділити наступні:

- Існування потреби у підприємницькій діяльності,
- Поява необхідних норм та правил, що регулюють підприємницьку діяльність,
- Прийняття норм та порядку санкцій,
- Регулювання відносин між роботодавцем та найманим працівником, як системи статусів і ролей у підприємстві. (Рахманов, 2007)

Оскільки підприємницька діяльність пов’язана із економічною можливістю функціонування підприємництва, треба пам’ятати, що перш за все, суб’єкт, що розглядається підприємцем, має мати певну свободу і права для здійснення приватної діяльності. Наступним, не менш важливим є узаконене право на виробництво продукції/надання послуг та отримання доходу, що є результатами самої підприємницької діяльності. Ну і інший аспект економічної можливості функціонування – це конкурентно-ринкове середовище, де підприємство може жити.

Щодо соціального аспекту можливості функціонування підприємництва, перш за все, потрібно забезпечити довіру та підтримку громадськості, як до самої діяльності, так і до суб’єктів виконання цієї діяльності – бізнесменів. Проте, через

відносно недавній перехід від соціалістичного розуміння приватної власності, приватного виробництва та загалом поняття “приватне”, суспільство має викривлене уявлення про підприємницьку діяльність, особливо громадяни, що народились та прожили вагому частку свого життя у Радянському Союзі.

Якщо розглядати думки різних соціологів, то варто виокремити позицію російської соціологині – Розаліни Ривкіної, котра називає дане явище перехідним станом економічної свідомості. Ривкіна виділяє два фактори, що описують явище, від якого потрібно йти – “дух соціалізму” та явище до котрого потрібно прийти – “дух капіталізму”. Власне, в цих двох поняттях і полягає перехідний процес суспільства від соціалістичного до капіталістичного бачення підприємницької діяльності.

Відомий український соціолог Євген Головаха вважає, що дане явище, тобто перехід від соціалізму до капіталізму, характеризує суспільство, як те, що живе в минулому, в майбутньому, але аж ніяк не в сьогоденному. Українське суспільство досі переповнене стереотипами, що гальмують процес розвитку сучасного економічного суспільства. (Рахманов, с. 14-15, 2007)

Говорячи про перехід від соціалістичного ладу до капіталістичного, не можна не згадати про поняття первинного нагромадження капіталу. Історичні трансформації, як вже зазначалось раніше, відчутно пройшлись по пострадянському суспільству, таким чином виявляючи необхідність у капіталізмі. Економічним підґрунтям формування капіталістичного ладу є створення передумов для існування приватного сектору. Переходячи до інтерпретації поняття первинного нагромадження капіталу, класичний варіант визначає його як примусовий спосіб перетворення робочої сили на найманих працівників, а заробіток на капітал. Посилаючись на теорії Маркса та Сміта, можна вибудувати висновок, що, згідно з ними, дія ринкових інститутів – це наслідок цього первинного нагромадження капіталу. Детальніше, Маркс

сприймає капіталізм як те, що відбирає у робітників необхідні засоби для існування не надто ввічливим способом – розбоєм, насильством, завоюванням.

Повертаючись до підприємницької діяльності, в основі її розвитку лежить наступний чинник - легалізація. Говорячи конкретно про малий бізнес, його визначну роль у перехідному періоді відіграли наступні фактори: розриви у економіці через неефективність командно-адміністративної системи, низький рівень життя та мотивація одноосібних підприємців. Кожен з названих вище факторів відіграв важливу роль у трансформації підприємництва, проте останній, мабуть, найбільше. Це пояснюється тим, що саме малий бізнес став рушієм економічного прогресу нашої країни. Так є, оскільки малий бізнес чи підприємництво - це елемент конкурентного середовища, що розвиває економічний лад в країні. Варто зазначити, що малий бізнес в українському просторі дещо відрізняється від малого бізнесу в інших країнах. Це негативна різниця, адже малому бізнесу в Україні все ж бракує досвіду, знань, технологічного прогресу тощо. Крім цього, на відміну від зарубіжних держав, малий бізнес в Україні потерпає від низького рівня підтримки та стимулювання розвитку. Тим не менш попри цей брак часу, знань та досвіду, малий бізнес все ж знаходить сили розвиватись та прагнути кращого. Проте, аби добратись до ринкових умов, Україні як незалежній державі, також потрібно було істотно змінити умови існування підприємництва у сприятливому середовищі. Ці зміни, становлення малого бізнесу в незалежній Україні, можна розділити на 3 етапи:

- 1 етап – 1991-1994 роки. Верховна рада України приймає закон “Про підприємництво”, таким чином, закладаючи початок державній підтримці малого бізнесу. Крім цього, в цей період створюється Державний комітет України за сприяння малим підприємствам, таким чином стимулюючи їх розвиток, показуючи державну підтримку.

- 2 етап – 1995-1997 роки. Відбувається реформування політики підтримки малого бізнесу. Кабінет Міністрів схвалює Концепцію державної політики розвитку малого підприємництва і крім цього, на конституційному рівні відбувається закріплення свободи підприємницької діяльності.
- 3 етап – 1998-до сьогодні. Держава розуміє необхідність зменшення впливу на підприємництво, запровадження спрощеної системи обліку та оподаткування, крім цього приймає закони – “Про державну підтримку малого підприємництва”, “Про національну програму сприяння розвитку малого бізнесу в Україні”. (Рахманов, с. 42-47, 2007)

Таким чином, ми можемо зрозуміти, що процес становлення малого підприємництва в Україні лише продовжує набирати обертів. Недавній розпад Радянського Союзу посприяв відкриттю капіталістичного ладу правління в державі. Попри це, не до кінця викорінене негативне соціалістичне бачення підприємця як суб’єкта загрози та противника державі. Певною мірою, частина українського суспільства ще не готова до прийняття малого бізнесу як одного з найзначніших рушіїв економічного, соціального та політичного розвитку країни. Це також і призупиняє розвиток підприємства на теренах держави. Все ж, прийняття важливих рішень на законодавчому рівні, протягом першого десятиліття після визнання України як незалежної країни, зумовило становлення та легалізацію бізнесової діяльності. Прописані закони, програми допомоги та бачення майбутнього українського бізнесу лише допомагають і покращують становище підприємництва. Проте є і фактор, котрий загрожує інституціоналізаційним процесам малого бізнесу в Україні. Цей фактор – корупція. (Волошенко, с. 85, 2014)

Корупцію можна назвати найбільш вагомим чинником, що перешкоджає розвитку як світової так і української підприємницької діяльності. Корупція негативно впливає на економічний прогрес, підриває довіру суспільства, крім

цього, підриває цілісність ринків, ослаблює чесну конкуренцію та порушує баланс розподілу ресурсів. Дане соціальне явище перетворює економіку на аномальну, де перестають діяти прийнятні норми та закони. Корупційні прояви можна виявити в будь-якій сфері людської діяльності, але в економічній їх можна розділити на 9 пунктів. Першим пунктом є тіньова економіка. Це нерегульована економічна діяльність на законодавчому рівні, що забезпечується лише незаконним шляхом за допомогою корупційних зв'язків. Такий процес з незаконними діями може бути наслідком якраз законної реєстрації та ведення підприємницької діяльності. Річ в тім, що законність процесів ведення бізнесу може призводити до значних втрат, тому корупція і підштовхує працювати нелегально, або порушуючи закони та норми. Крім цього, такий рівень корумпованості не просто спонукає до ведення тіньового бізнесу, але й призводить до зменшення податкових надходжень до бюджету України. Держава, простими словами, втрачає контроль над економічною діяльністю, здійснюваною на власній території. Можемо бачити прямий зв'язок між тіньовою економікою та корупційними проявами. Наступним, другим пунктом є – порушення конкурентних норм. Як відомо, конкуренція, це одна з найважливіших ланок ефективності економіки. Зв'язок корупції з конкурентним середовищем полягає в тому, що конкуренція виграється не законним способом, а завдяки отриманні певних благ і привілеїв через нелегальний спосіб. Таким чином, відбувається дискредитація конкурентного середовища, що призводить до зниження ефективності економічної діяльності на ринку. Третім пунктом є неефективне використання бюджетних ресурсів. Його можна назвати досить потужним корупційним процесом через не “лояльне” поводження із законним розподілом державним кредитів та замовлень. Це фінансові втрати для держави, що супроводжуються не вигідними умовами, наприклад, завищені ціни, котрі відчуває на собі і суспільство. Четвертий пункт – схожий до попереднього, через корупційно-накладні витрати, відбувається зростання цін, від цього в свою чергу

потерпає споживач. П'ятим пунктом йде погіршення умов для інвестицій. Корупція в державі має пряме відношення до залучення зовнішніх інвестицій. Її можна вважати відлякуючим фактором, адже чим вищий рівень корупції в країні, тим нижчий рівень залучених інвестицій. Відповідно, чим нижчий рівень корупції, тим ймовірніший процес інвестування без страху, ризику та побоювання. Шостим пунктом є внутрішній валовий продукт, або ВВП. Досліджено кореляцію між цим показником і рівнем корупції. До прикладу, бідні країни з низьким рівнем життя є здебільшого більш корумпованими, ніж країни з високим, де побутує розвинена економіка. Сьомий пункт – міжнародні відносини. Цей пункт дещо перегукується з третім, точніше з впливом на конкурентне середовище. До прикладу, експортер, котрий має намір отримати перевагу чи якісь блага йдуть на незаконні міри. Таким чином корупція і задіюється, зокрема, країна-експортер, на власній репутації, також може забезпечувати вплив корупції задля міжнародної репутації чи вигоди. Що стосується імпорту, корупція пов'язана з митом. Різні податки на імпорт дають більше можливостей чиновникам отримувати корупційні доходи, маніпулюючи класифікацією ввезених товарів. Корупція на макроекономічному рівні управління йде восьмим пунктом. В цьому пункті йдеться про те, що корупція має змогу впливати на долю потоків капіталу. До прикладу, чим більш корумпована держава, тим нижча ймовірність ефективного стягнення податків. І останній дев'ятий пункт - це корупція у недержавних установах. Тобто, корупційні прояви відображаються в різних підприємствах, організаціях, фірмах, що в свою чергу відіграє роль на економічному розвитку, сповільнюючи його. (Волошенко, с. 85-87, 2014) Проаналізувавши можливі корупційні прояви у бізнес середовищі, можемо бачити, що цей чинник діє негативно на розвиток підприємницької діяльності, крім цього, негативно відображається на рівні економіки держави. Малий бізнес не може існувати в умовах корупції. Крім цієї загрози ефективному управлінню та існуванню малого бізнесу в Україні,

впливають також і інші фактори. Йдеться про надмірну зарегульованість справи, що несе за собою такі негативні наслідки як великі часові затрати на офіційне започаткування бізнесу та зростання ціни на надання послуг при реєстрації бізнесу. Зокрема, варто відзначити і конкурентно спроможне середовище де має функціонувати бізнес. Через надмірну концентрацію великих підприємств, втриматись на ринку молодшим та новішим бізнесам тяжче. В результаті постає питання не ефективного функціонування а виживання, що ніяк не може відобразитись в позитивному аспекті. Наступний негативний аспект – система оподаткування. Сучасна система не може бути сприятливою розвитку малого бізнесу, адже через високий збір коштів до фонду заробітної плати та єдиного соціального внеску, малі підприємства змушені переходити до тіньової економіки.

Якщо говорити про проблеми розвитку малого бізнесу на мікрорівні, варто виділити наступні чинники:

- Низьке вмотивування працівників, що впливає на продуктивність праці.
- Порушення норм господарського права – ухилення від сплати податків, приховування доходу, проведення тіньових операцій тощо.
- Низький рівень кваліфікованості працівників, що впливає на ефективність перспективи розвитку бізнесу.
- Низька ефективність менеджменту управління підприємствами, що відображається на конкурентоспособності бізнесу.
- Недостатність коштів для започаткування власної справи. (Толстова, Кібальчич, 2017)
- Брак технологій для успішного процвітання бізнесу.
- Низький рівень професійних навичок серед працівників підприємства.
- Низька цифрова грамотність.

Варто взяти до уваги такий аспект, як низька цифрова грамотність, оскільки світ не стоїть на місці, а навпаки, стимулює бізнес для ефективного цифрового розвитку. У випадку низької цифрової грамотності, бізнес не зможе конкурувати з іншими. Згідно з дослідженням Європейської Бізнес Асоціації, 41% директорів вважають, що рівень цифрової грамотності їхніх працівників приблизно помірний, 13% - як низький. Всі решту, тобто 46%, оцінюють рівень цифрової грамотності працівників високим. Цифрова грамотність на пряму йде з такими важливими чинниками розвитку бізнесу як цифрова трансформація підприємництва, розвиток цифрових технологій в підприємстві тощо. Таким чином, цифрова грамотність – це невід’ємний аспект осучаснення як внутрішніх так і зовнішніх бізнес процесів, що допоможе бізнесу не лише вижити, але й лідирувати в сучасних умовах конкуренції. (ЕВА, 2021)

Також варто згадати і за перевагу, котрою може скористатись малий бізнес. Йдеться про оптимізацію податкових видатків підприємствами з точки зору мікроекономічного процвітання. Якщо точніше, то йдеться про податкові трансформації, а саме – використання переваг оподаткування фізичних осіб підприємців. (ФОП). Оскільки бізнес по-різному шукає шляхи зменшення власних видатків, з’являється перевага у співпраці з ФОП. Такого типу співпраця має на меті перевести найманих працівників на систему спрощеного оподаткування, тобто аби вони ставали фізичними особами підприємцями. Це допоможе бізнесу зекономити, адже, якщо працівники будуть ФОПами, бізнесу вдасться уникнути податкового навантаження. В такому випадку, бізнес буде змушений сплачувати лише 3-5% від доходу, замість 18%. Більше того, оформлення працівників підприємства ФОПами не суперечить чинному законодавству. Таким чином, малий бізнес не порушуючи законодавства, може вдаватись до так званих інституційних хитрощів. (Касперович, 2020)

Таким чином, можна зрозуміти, що рівень ефективності функціонування малого бізнесу в Україні на низькому рівні. Безліч чинників на мікрорівні заважають бізнесу вільно розвиватись та конкурувати. Аби вирішити попередньо висвітлені проблеми, варто вдатись до низки рішень, що допоможуть малому бізнесу в Україні. Ці рішення можна поділити на наступні блоки: адміністративно-правові, організаційно-економічні, інвестиційні та соціокультурні рішення. Серед адміністративно-правових рішень можна виділити наступні:

- Створення відповідної нормативно-правової бази, де принципи державної регуляторної політики відповідатимуть принципам нормативно-правових актів органів місцевого самоврядування.
- Реформування податкової системи в Україні.
- Втілення спрощеної системи обліку.
- Оптимізація державного регуляторного сектору, спрямування його на досягнення європейських стандартів. (Толстова, Кібальчич, 2017)

Серед організаційно-економічних рішень:

- Стимулювання розвитку власного, внутрішнього ринку.
- Створення ефективного конкурентного середовища.
- Залучення малих підприємств до програм інноваційного розвитку (США, Європа).
- Інформаційне забезпечення підприємців, наявність інформаційно-аналітичних матеріалів розвитку малого бізнесу в регіонах. (Толстова, Кібальчич, 2017)

Серед інвестиційних рішень:

- Впорядкування системи кредитування малого бізнесу комерційними банками.
- Прозоре проведення тендерів.

- Розвиток державно-приватного партнерства.
- Залучення джерел інвестування (Внутрішнього та зовнішнього).
- Залучення стратегічного інвестора задля забезпечення розвитку малого бізнесу в довготривалій перспективі. (Толстова, Кібальчич, 2017)

Серед соціокультурних рішень:

- Формування культури та соціальної відповідальності ведення бізнесу.
  - Забезпечення якісних та сучасних програм навчання підприємців.
  - Активізація суспільства у рішеннях в бізнес середовищі.
- (Толстова, Кібальчич, 2017)

Саме завдяки таким рішенням вдасться поліпшити бізнес середовище в Україні. Крім цього, шляхом стимулу, полегшення умов створення вдасться вивести український бізнес на новий рівень.

Висновки

В першому розділі було розглянуто теоретичне підґрунтя умов існування малого бізнесу в Україні. Перший підрозділ описує чітке розуміння інституціоналізму як підходу в соціології. Це дає нам змогу виділити такі ключові аспекти:

- Інституціональний підхід – це підхід, до якого більше вдаються соціологи-економісти. Дослідники концентрують свою увагу не так на макрорівні, як на мікрорівні, адже інститути при такому підході, розуміються як правила, або, регуляторні практики повсякденної діяльності.
- За Норттом, інститути – це так звані рамки, в котрих відбувається функціонування людських відносин. Іншими словами, це правила гри, котрих суспільство повинне дотримуватись. Інститути сприяють структуризації людського життя шляхом зменшення невизначеності, оскільки вони не просто утворюють рамки, але й допомагають організувати взаємини між людьми.
- Інституції бувають різними – формальними та неформальними. Формальні – правові акти, такі як конституції, закони, адміністративні рішення тощо. Натомість неформальні – це норми поведінки, кодекси честі, звичаї, традиції, договори укладені на рівні господарства.
- Нортт переходить від поняття інститутів до поняття організацій, зазначаючи, що організації також структурують людські відносини. Їх виділяють три – політичні (політичні партії, міські ради, сенат), економічні (фірми, профспілки, кооперативи) та громадські (школи, університети, коледжі).
- Якщо говорити про другий підрозділ, в ньому розглянуто та проаналізовано підприємництво крізь призму інституціонального підходу. Зокрема, описано соціальні функції, ознаки, виміри та етапи інституціоналізації підприємництва, що дає нам чітке розуміння того, при яких умовах утворюється підприємництво, існує. Цей підрозділ дає нам змогу виділити такі ключові аспекти:

- Підприємництво в розумінні закону України, це – самостійна, підприємницька діяльність по виробництву продукції/продажу продукції/наданні послуг з метою отримання прибутку, що безпосередньо виконується фізичною чи юридичною особою у межах законодавства.
- Малий бізнес не може існувати в умовах корупції. Корупція негативно впливає на економічний прогрес, підриває довіру суспільства, крім цього, підриває цілісність ринків, ослаблює чесну конкуренцію та порушує баланс розподілу ресурсів.
- Сучасні умови оподаткування заважають бізнесу повноцінно розвиватись. Полегшивши її, вдасться посприяти розвитку малого бізнесу в сучасній Україні. Переведення працівників на спрощену систему оподаткування допоможе підприємництву зменшити власні податкові видатки в межах законодавства України.
- Кваліфікований персонал, ефективний менеджмент, наявність технологій та наявність коштів - це 4 фактори за наявності котрих підприємство активно розвиватиметься, зокрема, буде конкурентоспроможним та процвітаючим.

Розділ 2. Емпірична частина дослідження

2.1 Методологічна частина

Обґрунтування актуальності теми. Підприємництво – справа, котрою займаються безліч людей, в цілому світі. Динаміка розвитку приватної справи заставляє вивчати та аналізувати різні аспекти, що можуть впливати на неї. В цьому дослідженні будуть проаналізовані особливості інституціоналізації, якщо конкретніше, то інституціоналізаційних процесів малого бізнесу в сучасній Україні. Дану тематику можна вважати актуальною, оскільки, підприємницька діяльність, а саме в Україні, продовжує розвиватись і показує необхідність в її дослідженні. Зокрема є необхідність у дослідженні мікрорівневих процесів розвитку малого бізнесу в Україні.

Мета дослідження.

Дослідити особливості інституціоналізації малого бізнесу в сучасній Україні.

Завдання дослідження.

1. Розглянути інституційний підхід як основу для дослідження в соціології
2. Виконати моделювання малого бізнесу як об'єкта соціологічного дослідження крізь призму інституціонального підходу
3. З'ясувати природу соціальних взаємодій в контексті інституціонального розвитку малого бізнесу у м. Львові (за результатами авторського дослідження)

Предмет дослідження.

Інституціональні аспекти розвитку малого бізнесу в сучасній Україні.

Об'єкт дослідження.

- за критерієм носія проблеми – підприємці України
- За критерієм загальної проблеми – особливості інституціоналізації малого бізнесу в Україні

Інтерпретація базових понять.

- Підприємництво - це діяльність по виробництву продукції/продажу продукції/наданні послуг з метою отримання прибутку, котра безпосередньо виконується фізичною чи юридичною особою у межах законодавства. (“Про підприємництво”, закон України від 7 лютого 1991 р., зі змінами внесеними до ст. 168 від 22 лютого 2000 р. №1481-000)
- Підприємець – це суб’єкт, що здійснює діяльність по виробництву продукції/продажу продукції/наданні послуг з метою отримання доходу. (Авторське визначення)
- **Економічний розвиток** – процес функціонування та еволюції економічної системи в довготерміновому періоді, що відбувається під впливом економічних суперечностей, потреб та інтересів. (25)
- Легалізація бізнесу – це дії, котрі спрямовуються на надання юридичної сили виконуваної підприємницької діяльності. (Авторське визначення)
- Корупція — це зловживання владою або службовим становищем задля отримання незаконної вигоди: майна, грошей, пільг, послуг чи негрошової вигоди. (27)

Вибірка дослідження.

Дослідження проводилось за участі 3 респондентів, а саме українських підприємців. Респонденти були знайдені за допомогою спільних знайомих. Ці підприємці займаються легкою промисловістю та інформаційними технологіями. Акцент був на різних сферах діяльності задля можливості проаналізувати особливості інституціоналізації під різними кутами. Вибір респондентів з однієї сфери діяльності не надасть такої змоги, оскільки досліджувані аспекти мають різний вплив на стан та ведення кожного з аналізованих бізнесів. Зокрема, до уваги брались підприємці різного віку, що мають різний досвід в управлінні. Також, вибірка складається з тих підприємців, котрі мають прямий контакт із

власними працівниками та перебувають в тому ж середовищі, що сприяє розумінню внутрішньобізнесової атмосфери в колективі. Учасники проведеного інтерв'ю відбирались за принципом “зручної вибірки” (convenience sampling). Оскільки інтерв'ювання проводилось лише з трьома респондентами, воно не може бути репрезентативним.

2.1.1 Основні гіпотези дослідження

- Припускаю, що умови оподаткування в Україні, негативно впливають на розвиток малого бізнесу.
- Припускаю, що ефективний менеджмент, кваліфікований персонал та наявність технологій значно сприяють інноваційному розвитку малого бізнесу
- Припускаю, що низька вмотивованість та продуктивність працівників ускладнюють розвиток малого бізнесу.
- Припускаю, що брак коштів становить суттєву перешкоду для розвитку малого бізнесу в Україні.
- Припускаю, що здійснення корупційних практик є найбільшою перешкодою для розвитку малого бізнесу в Україні.
- Припускаю, що навчання працівників значно сприяє розвитку малого бізнесу в Україні
- Припускаю, що оформлення працівників на спрощену систему оподаткування (ФОП) значно полегшує розвиток малого бізнесу.

2.1.2 Обґрунтування інструментарію

Досліджувана тематика є предметом зацікавлень багатьох науковців. Після опрацювання теоретичного підґрунтя, були висунуті гіпотези, котрі в ході

дослідження будуть спростовані чи підтвержені. Для опрацювання даних гіпотез і підтвердження їхньої достовірності, було обрано метод глибинного інтерв'ю, а саме кілька глибинних інтерв'ю. Якщо детальніше, то буде застосовуватись метод напівструктурованих інтерв'ю. Проводячи дослідження таким типом, можна найглибше зрозуміти та проаналізувати інформацію. Крім цього, побачити настрій, реакцію та оцінку, що є не менш цінним при проведенні якісного дослідження. Загалом, планується провести 3 глибинні інтерв'ю з приватними підприємцями, аби якнайкраще опрацювати отриману інформацію та найточніше відобразити її у даній роботі. Дане дослідження не слід вважати репрезентативним, адже воно складається лише з трьох інтерв'ю. Задля репрезентативності даного дослідження варто провести більшу кількість інтерв'ю. Зокрема, важливим аспектом при самому проведенні є спосіб, а саме – дистанційне інтерв'ювання респондентів. Через несприятливу ситуацію з пандемією в Україні, дослідження з кожним респондентом буде проводитись саме через аудіозв'язок.

Структура гайду:

Оскільки для якісного дослідження будуть опитані респонденти за допомогою глибинного інтерв'ю, варто виділити етапи його проведення.

- Перший етап – вступ. На цьому етапі інтерв'юер вітається, представляється та розповідає про тему дослідження. Крім цього, відбувається представлення інформованої згоди, котра дає змогу респонденту зрозуміти, що немає правильних чи неправильних відповідей, усі відповіді необхідно давати щиро. Зокрема, інформована згода гарантує респонденту повну анонімність запису розмови.
- Другий етап – розігрів. Підведення респондента до наступного етапу.

- Третій етап – основна частина, де респондент відповідає на питання, що найбільш точно ілюструють тему дослідження.
- Останній, четвертий етап – завершення інтерв'ю. Інтерв'юер завершує проведення інтерв'ю.

В даному інтерв'ю буде використовуватись принцип воронки, тобто, відбуватиметься поступовий перехід від загальних до конкретних запитань до респондента.

2.1.3 Емпірична частина

Інтерв'ю починається зі знайомства, аби дати змогу респонденту розслабитись та відповідати ненапружено. Починається з першого блоку, де взнаються соціально-демографічні характеристики, тобто відбувається представлення респондента, його віку та того, чим він/вона займається. Під час обговорення цього першого блоку, респонденти відповідали на питання про те, де працюють, яку освіту здобули та чому вирішили працювати саме в тій сфері де вони працюють. Таким чином, відбувається знайомство з респондентом та розуміння того, де він працює та що підштовхнуло його на те, щоб розпочати справу в тій чи іншій сфері. Ця інформація корисна тим, що може допомогти в подальшому аналізі.

Останнє питання з цього блоку плавно переходить в наступний, другий блок, або іншими словами частину розігріву. Частина розігріву інтерв'ю супроводжується переходом до основних питань, а саме трьома питаннями, які детальніше розкривають нюанси взаємодії підприємців з бізнесами. Даючи відповіді на ці питання, наприклад, чому респонденти вирішили відкрити бізнес в тій чи іншій сфері, можна зрозуміти, що у всіх на це була своя причина. Попри те, що кожен респондент відповідав по-різному, кожен з них починав справу в тій сфері в якій мав якісь знання та навички. Можемо виокремити відповідь четвертого респондента – *“Тому, що, якщо ти вмієш щось робити, то роби те, що ти вмієш, а якщо я піду, скажемо так, розвивати бізнес в сфері інженерії, то я нічого в тому не розумію, мені хіба йти вчитися, але якщо я все життя вчилася на бухгалтера, то відповідно я і будую тут свою діяльність.”*. (Жінка, 45 років, підприємця). Таким чином, можна зрозуміти, що рішення обрати сферу для власної справи ґрунтується на попередньому досвіді респондента, а саме його місця навчання/роботи. Переходячи до аналізу наступних питань, інтерв'юер

задає питання респондентам з метою взнати, які проблеми та й чи були взагалі, при вході в сферу. Відповідь кожного респондента дає змогу зрозуміти, що проблеми є майже завжди і при кожній сфері, це різні аспекти з котрими стикається підприємець. До прикладу, перший респондент зазначає, що не зіткнувся з конкретними проблемами в своїй сфері - *“Суттєвих проблем не було тому, що регуляторна політика держави за останні 5-7 років суттєво знизилась, тобто це і мораторії на проведення перевірок малого бізнесу, які держава вводила, це і спрощення подачі податкової звітності, електронні кабінети, дистанційна подача звітності через інтернет, зменшення бюрократії в разі отримання якихось довідок чи дозволів. Наша діяльність не регулюється законодавством, тобто немає якихось обмежень, немає потреби отримувати якісь ліцензії, тому ми, чи вести облік діяльності через касові апарати, реєструвати виручку, тобто, в цьому плані, наш бізнес мало регульований державою і мало контрольований, тому ми не відчували якихось незручностей, чи якогось надмірного контролю з боку держави за нашим бізнесом.”* (Чоловік, 32 роки, підприємець) Можна бачити, що проблеми є не завжди, адже як зазначає перший респондент, його діяльність не має якихось обмежень в законодавстві, немає необхідності в отриманні якихось сертифікацій, дозволів тощо. Натомість другий респондент як і третій та четвертий говорить про проблеми з власної сфери – *“Дуже багато, ну, скажемо так, аудиторська діяльність є дуже зарегульованою, і для того, щоб мати можливість нею займатись, потрібно пройти доволі багато сертифікацій та атестацій для отримання дозволу. Ну і так, це було досить таким не простим в свій час.”*(Чоловік, 47 років, підприємець) З цієї цитати можна провести аналіз, що в залежності від того де підприємець вирішує розвивати власну справу, він може стикатись з великою чи малою кількістю проблем, в деяких випадках може і не стикатись, як зазначав перший респондент. Це була частина розігріву респондентів, аби підготувати їх до основного блоку. Питання в цьому блоці побудовані так, аби можна було

підтвердити чи спростувати виведені гіпотези на основі опрацювання теоретичного розділу. В цьому блоці інтерв'юер задає питання котрі стосуються умов оподаткування, корупції в бізнесі, ефективності управління, кваліфікованості працівників, наявності коштів, браку технологій, продуктивності та вмотивованості працівників, навчання працівників та оформлення працівників як ФОП. Відповіді респондентів вирізняються поміж себе, адже в різній сфері різні проблеми на мікрорівні. Переходячи до аналізу відповідей респондента, варто розглянути питання умов оподаткування малого бізнесу.

Гіпотеза №1 - “Припускаю, що умови оподаткування в Україні, негативно впливають на розвиток малого бізнесу.” Даючи відповіді на питання, котрі мають спростувати чи підтвердити цю гіпотезу, респонденти розділились на два табори. Попри це, варто відзначити, що все ж таки умови оподаткування в Україні, згідно з відповідями респондентів, не такі вже й погані. До прикладу, респондент 1 стверджує – *“Позитивно тому, що податкові ставки є низькими, якщо ми говоримо про спрощену систему оподаткування, одними з найнижчих в цивілізованому світі, тому це дозволяє реінвестувати кошти в розвиток справи, за рахунок меншої сплати податків державі.”*(Чоловік, 32 роки, підприємець), респондент 3 – *“Я не маю претензій до сучасної системи оподаткування, я користуюсь зручною системою оподаткування, яка є простою і зручною”*(Чоловік, 48 років, підприємець), респондент 4 – *“Ну, на сьогоднішній день є спрощена система оподаткування малого бізнесу, як на мене, для деяких галузей це дуже не погана система, деколи я зазначаю навіть, що це своєрідний маленький офшор в нашій країні, бо насправді 5% від доходу, ти сплачуєш 900 гривень в місяць, ну це, насправді смішно.”*(Жінка, 45 років, підприємця), респондент 6 – *“З того, що я цікавився, то в нас дуже насправді ліберальна система оподаткування, єдиний податок взагалі мабуть немає аналогів в світі*

підозрюю. Думаю, що впливає добре, єдиний податок в моєму напрямку, це дуже позитивний вплив як такий.”(Чоловік, 42 роки, підприємець), респондент 7 – “В принципі, як на мене, вона є досить лояльною та досить простою. Ми розпочали наш бізнес, коли формували ідею та гіпотезу, ми це робили від приватної особи, далі ми створили ФОП з партнером та почали працювати, тобто далі почали масштабуватись за рахунок ФОПів третьої групи коли нас було двоє...”(Додаток 8). З даних відповідей, можемо зрозуміти, що респонденти задоволені системою оподаткування, якщо говорити, зокрема і про спрощену систему оподаткування. В деяких моментах респонденти наголошують на тому, що дана система сприяє розвитку бізнесу в Україні. Зокрема, наголошується і на тому, що дана система оподаткування є досить лояльною та простою, що в свою чергу залишає за собою задоволених підприємців. Однак є і ті, кого умови оподаткування не дуже влаштовують. Наприклад, другий респондент ствердив, що незадоволений нею – “Ну, система оподаткування ніби спрощена і ніби мала б помагати виживати бізнесу, але чесно кажучи я не в захваті від неї, її можна покращувати..”. (Чоловік, 47 років, підприємець), а п’ятий респондент – “...З негативного, я вважаю, що в нас оподаткування найманої праці і навантаження є надто високим, тобто, приблизно, щоб заплатити працівнику 10000 гривень зарплати, що працівник отримає на руки, 5000 податків треба заплатити. Я вважаю, що це є надмірне навантаження і воно навпаки негативно впливає на ринок праці як такий і в основному дуже мало підприємств може собі дозволити роботу в чисту з найманою працею, тобто цей аспект як на мене ускладнює адміністрування і створює додаткові витрати на адміністрування цих речей...”(Чоловік, 22 роки, підприємець). Тут варто зазначити, що останній респондент говорить про загальну систему оподаткування бізнесу, без приналежності до спрощеної. В першу чергу він незадоволений тим, що з точки зору оплати податків за одного найманого працівника, бізнес змушений сплачувати великі суми. Крім того, з його відповіді можемо бачити наголос на те,

що через такі, невігідні, умови оподаткування, бізнес може дещо зайти в тіньовий сектор, без офіційно найманих працівників. Аналізуючи цю відповідь, можна дійти до висновку, що умови оподаткування в країні також мають безпосередній вплив на вихід підприємців з тіньового сектору. Якщо ж проаналізувати відповідь усіх респондентів, то можемо бачити, що більшість задоволені спрощеною системою оподаткування, тоді як респондент №2 незадоволений нею, а респондент №5 незадоволений, але загальною системою оподаткування. Таким чином, ми можемо зробити висновок, що система оподаткування в Україні, а саме умови – потребують доопрацювання. Все ж, спрощена система оподаткування покликана для того, щоб не заважати бізнесу, а навпаки стимулювати його вихід з тіні. Спрощена система оподаткування на те і спрощена, аби бізнес мав усі необхідні можливості для того, аби пропорційно розвиватись без значних податкових видатків. Якщо говорити про загальну систему оподаткування, можна побачити що, як вже було сказано, вона досить видаткова для підприємців. Рішення критикувати дану систему оподаткування респондент №5 підкріплює зарплатнею працівника, в котрій приблизно половина вважається податковими видатками. Однак більшість респондентів працюють із спрощеною системою оподаткування. Отже, гіпотеза №1 не підтверджується, оскільки умови оподаткування все ж покращені та стимульовані допомагати бізнесу.

Переходячи до гіпотези №2 – “Припускаю, що ефективний менеджмент, кваліфікований персонал та наявність технологій значно сприяють інноваційному розвитку малого бізнесу” варто зазначити, що усі респонденти сприймають це питання по різному. До прикладу, респондент №6 зазначає – *“...ну тобто, але, якщо ми говоримо про якісь там інноваційні речі, то я не відчуваю якогось там браку, ми там обмежені, тому...тобто доступ до технологій в нас є. В нашого бізнесу це все є, відкривай інтернет, є різні курси,*

ну дорого можливо, якийсь курс, але він є і достатньо доступний.” (Чоловік, 42 роки, підприємець) Респондент стверджує, що не відчуває браку технологій і вважає, що це не є проблемою для українського бізнесу. Те саме стверджує і респондент №7 – *“Так, я думаю, що є така проблема в Україні... я думаю, що так, бо спілкуючись з підприємцями навколо, так як я є учасником українського бізнес клубу “Young Business Club”, тобто більшість бізнесів це там малий та макро бізнес і важко побачити там необхідність в людей до інноваційного розвитку, по суті конкуренція в Україні не є настільки високою, тобто мені здається, що інновації самопороджують конкуренцію...”*

(Додаток 8) Згідно з відповіддю респондента, можна побачити, що, українському бізнесу технологічність не стільки важлива, оскільки немає необхідної конкуренції. Від цього, український бізнес не має одночасно необхідності в наявності технологій та можливості використовувати ці технології. Респондент 5 стверджує – *“...Тобто, нехватка кваліфікованих спеціалістів, я погоджуюся, тобто, нижчий рівень продуктивності праці працівників в, ну тобто погоджуюся, але на мою думку відступність інноваційності ще є так само пов’язана з браком капіталу і доступу до капіталу тому, що збільшити інноваційність за рахунок фаховості ти можеш, але так само тобі необхідний капітал, що б її здійснити...”*(Чоловік, 22 роки, підприємець) Респондент не згадує за наявність технологій, оскільки вважає, що інноваційність можливо досягнути, однак не стільки технологічними впровадженнями, скільки наявністю необхідних для цього коштів. Зокрема, з відповіді респондента можна побачити, що він згоден з твердженням, що кваліфікований персонал сприяє інноваційному розвитку малого бізнесу. З цим не згоден і попередньо згаданий респондент №6 – *“Ну от з точки зору інноваційного розвитку, кваліфікованість– не важлива...”* (Чоловік, 42 роки, підприємець). На його думку це не важливо. Можливо, респондент переконаний в тому, що те, наскільки керівник кваліфікований, не сприяє саме інноваційному розвитку. Це підтверджує уривок із його іншої цитати – *“...Попри*

це, це не заважає їм впроваджувати якісь технологічні новинки, єдине що вони в даному випадку думають дуже коротко, тобто вони не прораховують повноцінно...” (Чоловік, 42 роки, підприємець) З цієї цитати можемо бачити, що для респондента кваліфікованість це все-таки не основний чинник в інноваційному розвитку малого бізнесу, оскільки важливіше забезпечувати правильні, довготривалі рішення. Що стосується ефективного менеджменту, респондент №7 зазначає – *“...в Україні побудовано так, що все тримається на керівнику, тобто можна так сказати, що він багатоборець він займається і маркетингом і фінансами і виробництвом і бухгалтерією і сейлсом і доставкою, коли він цим всім займається в нього немає часу на масштабування...”* (Додаток 8) Відповідь респондента дає можливість зрозуміти, що підприємець є цим “багатоборцем”, що має на меті керувати усім, але не найважливішим. Респондент стверджує – *“...але для початку напевно це потрібно хоча б найняти базову команду декількох людей, для того, щоб відійти від віх операційних задач...”* (Додаток 8). Таким чином, можна проаналізувати дану цитату в поєднанні з попередньою та зрозуміти, що в інноваційному розвитку може допомогти і команда. Банальне рішення – співпрацювати з командою може допомогти ефективно керувати підприємством. Респонденти зазначають, що як управління, так і кваліфікованість працівників спряють розвитку бізнесу, зокрема і інноваційному. До прикладу з цитати другого респондента – *“Ну, звичайно, управління досить важливе, якщо немає ефективного управління, немає позитивного результату, так зі всім працює. І якщо в нас не буде ефективних управлінців наші бізнеси не будуть давати той рівень, який треба для того, щоб жити а тим більше конкурувати між собою та іноземними.”* (Чоловік, 47 років, підприємець), можна зрозуміти чому необхідний ефективний менеджмент. Зокрема, респондент пов’язує ефективний менеджмент з конкурентоспроможністю підприємства, що підтверджує необхідність у якісному управлінні підприємством. Стосовно кваліфікованості підприємців, то

четвертий респондент стверджує – *“Звичайно, що ускладнює тому, що чим більше людина знає, тим більше людина має інструментів і їх застосовує, якщо ти не маєш тих знань, ти гальмуєш процес і це явно пригальмовує інноваційний розвиток, тобто, та, гальмує”*. (Жінка, 45 років, підприємця) Кваліфікованість – аспект, який має прямий ефект на інноваційність підприємства, без нього інноваційний розвиток неможливий, як і зазначають респонденти. Переглянувши всі цитати, котрі спрямовані на підтвердження чи спростування гіпотези №2, виявляється, що такі три поняття як ефективний менеджмент, кваліфікований персонал та наявність технологій не можуть бути обов’язковими в інноваційному розвитку підприємництва. Кожен респондент дав зрозуміти, що, якщо говорити конкретно про інноваційний розвиток підприємництва, важко окреслити однакові необхідності, оскільки в когось – це наявність коштів, в когось – команда. Таким чином, можна прийти до висновку, що попри різні бачення інноваційного розвитку бізнесу та передумов для цього, гіпотеза №2 одночасно підтверджується та спростовується. На це впливає сфера діяльності бізнесу та конкурентне середовище, що стимулює приймати різні рішення. Адже інноваційність в різних сферах сприймається по-різному, а отже вимоги теж свого роду різні, що власне можна побачити при аналізі вищевикладених цитатах.

Переходячи до гіпотези №3 *“ Припускаю, що низька вмотивованість та продуктивність працівників ускладнюють розвиток малого бізнесу.”*, респонденти зазначають, що мотивація та продуктивність роботи в працівників має безпосередній вплив на розвиток бізнесу. До прикладу, респондент №5 зазначає – *“Окей, в мене трошки є кваліфіковані працівники, ну для мене це важливо, тобто для нас це є важливо на фірмі і ми стимулюємо, тобто вони отримують додаткові премії і надбавки за ініціативу, за те, що вони, збільшують свої навички в роботі з, тобто, ну навіть вдосконалення тих самих машин”* (Чоловік, 22 роки, підприємець), респондент №6 – *“Дуже важлива, ну,*

наш бізнес власне будується на праці людей і умовно продаємо людей, ну тобто продаємо проекти, але розуміємо, що в проектах є люди, чим ефективніше працюють люди, тим краще є, тобто та, їхня самореалізація важлива, їхня самомотивація це наше всьо.”(Чоловік, 42 роки, підприємець), респондент №7 – *“Так, це по суті ключове, як я вже згадував раніше, це не велика команда і від кожного працівника залежить дуже багато, від його проактивності, від його діяльності в кожному напрямку залежить весь успіх бізнесу тому, що в малому бізнесі ти чітко відчуваєш зміни і навіть один неуспішний місяць, один чи два, може поставити під питання існування такого проекту...”*(Додаток 8). Аналізуючи дані цитати, можна зрозуміти, що в кожного підприємця – працівники, а саме – їхня мотивація та продуктивність є досить важливими. На їхню думку, можна простежити прямий зв’язок між мотивацією, продуктивністю та ефективністю розвитку бізнесу. По-різному висловлюючись, підприємці дають чітко зрозуміти, що працівники, є тим маховиком, котрий допомагає бізнесу ставати та існувати успішним. Можна зробити висновок, що мотивація та продуктивність праці це невід’ємні чинники сталого розвитку малого бізнесу, а отже – підтвердити гіпотезу №3.

Переходячи до наступної, а саме четвертої гіпотези – *“Припускаю, що брак коштів становить суттєву перешкоду для розвитку малого бізнесу в Україні.”*, респонденти мають різні думки на рахунок цього. До прикладу респондент №5 стверджує – *“Так, крутитися, шукати капітал, шукати зовнішні запозичення, пробувати отримати авансові платежі від клієнтів, залучити капітал оборотний, шукати гранти якісь, Ну тобто станом на зараз, десь частково почала працювати програма 5-7-9, під державні гарантії кредитування...”*(Чоловік, 22 роки, підприємець). Тут можна зрозуміти, що респондент не бачить проблеми в залученні коштів, оскільки вважає, що необхідно щось робити аби залучати цей капітал, а можливість його залучати

існує. Цьому він наводить приклад програми державних гарантій 5-7-9. Якщо говорити про цитату респондента №6, то він зазначає про те саме - *“Якщо ми говоримо там про мікробізнес, то не бачу там проблеми, купити якийсь станочок за 10000 доларів, зазвичай бізнес розвивається на підножному корені, тобто люди покрутилися, десь там позичили, придбали то що треба.”* (Чоловік, 42 роки, підприємець) Аналізуючи його відповідь, можна побачити схожість із попередньою цитатою, тобто немає проблеми із самим залученням капіталу, оскільки є різні варіанти і їх потрібно просто обрати та використовувати різні можливості. Зокрема, тут чітко сказано про звичну справу для започаткування бізнесу – позичання коштів, оскільки зрозуміло, що бізнес не створюється просто та не розвивається вже з наявними коштами. Ці кошти залучаються різними способами, як от позичання. Респондент №7 доповнює попередніх респондентів – *“...в Україні є різні програми від банків, наприклад від ПриватБанку є програма “КУБ”...є так само інші банки, які надають кредити, але це є порівнюючи з Європою і їхніми кредитами, це є значно вищі відсотки тому, що наш проект вже півтора роки також працює на ринку Польщі і ми маємо кредит в українських банках і ми маємо кредит в польському банку і ці умови є значно вигідніші по суті, в три рази вигідніші...також можна брати кошти від приватних інвесторів кошти в Україні, цим також займаємось, з цим також був досвід, з цим також по суті займаємося, це вже питання як вже по суті домовилися...”*(Додаток 8) Хоч в даній цитаті респондент згадує про можливу невиконаність кредитування з боку українських банків, але також стверджує, що залучати капітал можна різними способами. Починаючи від кредитування в банках, а також і закордонних, закінчуючи різними програмами підтримки бізнесу та навіть залученням коштів через приватних інвесторів. Респондент №4 також підкреслює те, що залучити кошти в Україні можна різними способами – *“...я пам’ятаю, щось таке було в Приватбанку, оці 5, 7, 9% під розвиток бізнесу, ну вибачте мені, коли ви відкриваєте бізнес, ти береш під 9%, коли ти залучаєш*

когось вже, то береш під 7%, ну звичайно залежить від коштів, але це все одно не так як було колись, коли така процентна ставка трималась на рівні 20-22%”(Жінка, 45 років, підприємця) Цитата показує, що банки допомагають залучити кошти для започаткування бізнесу як і інші. Переглядаючи та аналізуючи усі цитати, можна зробити висновок, що залучення коштів для розвитку бізнесу в Україні не є такою проблемою. Оскільки тут варто розуміти, що є багато різних, як було сказано в цитатах, способів, за допомогою яких бізнес і розвивається. Таким чином, можна спростувати гіпотезу №4 – “Припускаю, що більшість респондентів вбачають в розвитку бізнесу ускладнення через брак коштів.”, оскільки, респонденти не вважають брак коштів проблемою для розвитку бізнесу.

Говорячи про такий аспект як корупційні практики в малому бізнесі, респонденти відповідають по-різному. Наприклад третій респондент, говорячи про корупцію в малому бізнесі вважає – *“Ну, я не думаю, що корупція в бізнесі сьогодні є критичною проблемою, я б сказав, що в Україні є окремі підприємці, які вирішують бавитись в корупцію, бо це зменшує їхню собівартість і робить їх більш конкурентоздатними.”*(Чоловік, 48 років, підприємець). Відповідно до цитати, респондент не вважає корупцію найбільшою перешкодою у розвитку малого бізнесу в Україні. Проте другий респондент переконаний, що корупція – це все-таки найбільша загроза у розвитку малого бізнесу. Що стосується інших респондентів, вони стверджують, що не вважають це найбільшою проблемою з якою стикається малий бізнес в Україні, а відповідно не найбільшою загрозою для розвитку. До прикладу, перший респондент переконаний, що корупція в малому бізнесі не таке критичне явище як у великому бізнесі – *“Звичайно, корупційні практики заважають, але вони є характерні в основному для великого бізнесу, а не для малого, бо в малого бізнесу, головні клієнти – це приватний бізнес і дуже рідко державні органи, чи державні підприємства, чи комунальні,*

де можливі якісь корупційні схеми, бо коли приватний бізнес надає послуги приватному бізнесу, або кінцевим споживачам, то там корупція як правило відсутня.”. (Чоловік, 32 роки, підприємець) Зокрема, з відповіді респондента, можна зрозуміти, чому в малому бізнесі корупція не є найбільшою загрозою. Крім цього, респондент пояснює чому корупція практично неможлива в малому бізнесі. Згадуючи цитати респондента 5 – “Не вважаю. Вона буде існувати незалежно від того, тобто, для малого бізнесу, я можу навести приклад, є виробник картонної продукції, ящики і водій має просидіти там добру добу, щоб йому завантажили 2-3 палети, та. Тобто водій дає там на лапу 50 гривень, щоб йому завантажили то швидше і всьо і я водію їх компенсовую і кажу що все добре зробив, бо мені не підходить такий варіант що водій буде цілий день без роботи бо буде сидіти чекати в черзі. Такі речі є, але ну що, є дрібна корупція і я думаю поки в нас будуть працювати ще старі совєтські підприємства, то вона буде...”(Чоловік, 22 роки, підприємець), респондента 6 – “...якщо наприклад, чому я не мав би заплатити людині, яка мені привела клієнта, у разі успішного спрацювання цього клієнта, чому я не мав би їй розрахуватись за це як за послуги. Я не говорю про випадки прямої корупції, умовно того самого відкату, коли виграє саме ви, тут я не знаю наскільки це кейс прикладний, але він принаймні має право на існування... наскільки це правильно, наскільки можливо цього уникнути, важко сказати і не зовсім правильно і напевно можна якось уникнути, але тут ми розуміємо, що в нас все-таки перехідна економіка, тому не десь змушені до таких речей вдаватись...”(Чоловік, 42 роки, підприємець) та респондента 7 – “Насправді наш бізнес, він працює на ринку B2C, в нас 90% продажів кінцевим клієнтам, на пряму, наша модель це як би на пряму до клієнта. Відповідно ми ніколи не стикаємось з тим, що нам потрібно якось лобіювати свої інтереси перед іншими компаніями, тому ми практично не стикаємось з корупцією в такому вигляді. Я не вважаю, що найбільшою перешкодою є корупція для малого бізнесу...якщо ми говоримо про B2B, тобто

цьому напрямку не дуже багато насправді є досвіду саме між українськими компаніями, думаю там буде більше проблем з корупцією, саме як то кажуть в народі з відкатами і тому подібне.”(Додаток 8) можна побачити, що кожен з них ставиться до коруптивних практик просто, зокрема, не вважаючи найбільшою загрозою в розвитку бізнесу в Україні. В деяких, конкретних моментах, підприємці навпаки виокремлюють різного роду корупцію як щось допоміжне, щось, що в різних моментах допомагає бізнесу, а не шкодить. Деяке вдавання до коруптивної практики пришвидшує роботу, деяке приводить клієнта, а деяке вдавання до неї є абсолютно не необхідним. Таким чином, корупція як явище не є дуже розповсюджене в бізнесі з точки зору негативного аспекту, її сприймають по-різному, але не в такому негативному аспекті якою вона могла б бути. До прикладу, респондент 6, визначає корупцію як явище з різними мотивами, котрі варто розрізняти. На основі аналізу різних цитат з інтерв'ю, можна дійти висновку, що корупція – не є найбільшою перешкодою в розвитку малого бізнесу в сучасній Україні, а отже гіпотеза №5 “Припускаю, що більшість респондентів стверджуватиме, що здійснення корупційних практик є найбільшою перешкодою для розвитку малого бізнесу в Україні.” – спростовується.

Для спростування чи підтвердження гіпотези №6 “Припускаю, що навчання працівників значно сприяє розвитку малого бізнесу в Україні” проаналізовано 3 цитати з інтерв'ю респондентів 5, 6 та 7. Респондент 5 стверджує – *“Так, сприяє, чим більше обізнаний наш працівник, тим кращу якість він отримає, він отримає зацікавлення в своїй роботі, бачить подальший сенс в своїй роботі на цьому підприємстві, більш стійкий до підприємства, він більше залишається з підприємством, так що от десь так, я вважаю, що це корисна річ і цікавий досвід для працівника, він має більшу відданість підприємству і більше схильний залишатися з підприємством незалежно від змін, обставин на ринку, менше піддається на перекупи іншими конкурентами.”*(Чоловік, 22 роки, підприємець)

З цієї цитати можна не лише те, наскільки важливим є навчання для самого працівника, але й те, що отримує підприємство. Хоч він, працівник, навчається для вміння та навичок у власному досвіді, цей досвід застосовується у бізнесі, підприємстві де працівник перебуває. Респондент 6 зазначає – *“Так звичайно, що згоден, ну, скажемо так, специфіка мого бізнесу, або специфіка будь-якого іншого бізнесу, передбачає певний рівень ефективності праці, чим більш кваліфікований працівник, тим більш ефективно він може виконувати свої функції, виконувати свою роботу і відповідно більшу ефективність може приносити бізнесу, тому, без навчання, як то кажуть, немає шансів. Інша справа в якій формі це навчання має виглядати, з відривом, без відриву від роботи, самонавчанням в тому числі, ну це вже до обговорення, але загалом навчання це один з основних аспектів.”* (Чоловік, 42 роки, підприємець) В даній цитаті, можна побачити ідентичну думку про те, що хоч працівник навчається, він власні навички та знання застосовуватиме саме в бізнесі. Респондент 7 говорить про те ж – *“Так, я вважаю, що це є одне з ключових чинників, який допоможе бізнесу вирости з самозайнятості з мікробізнесу в малий, а потім в середній, саме навчання працівників для того, щоб вони були більш кваліфікованими, щоб керівник міг делегувати на них повністю функцію, за яку вони мали б достатньо компетенції для її реалізації, бо переважно малий бізнес працює таким чином, що керівник займається усім і він не може сконцентруватися на стратегії, яка впливає на масштабування бізнесу, а має виконувати адміністративні задачі, через те, що працівники, які є в команді, вони є не достатньо висококваліфіковані для того, щоб виконати якусь задачу, також включається тут мікроменеджмент на кожному етапі, відповідно це все негативно впливає на бізнес і на його розвиток, тому ріст працівників, він є ключовим, про нього в малому бізнесі дуже часто забувають.”* (Додаток 8) Респондент переконаний, що навчання працівників це дуже важливий момент в розвитку бізнесу. Зокрема, він зазначає, що на підприємствах чомусь часто забувають про такий аспект як

навчання працівників. Підсумовуючи аналізи цитат, варто зазначити, що навчання працівників – це досить важливий інструмент розвитку малого бізнесу. Він допомагає виховати усі необхідні якості та навчити усіх необхідних знань та навичок в працівникові. Той, в свою чергу із вже набутими знаннями, навичками та досвідом працює на благо бізнесу, розвиваючи його. Таким чином варто зазначити, що навчання працівників справді значно сприяє розвитку малого бізнесу в Україні, а отже гіпотеза №6 – підтверджується.

Переходячи до останньої гіпотези, а саме гіпотези №7, респондент 5 зазначає наступне - *“Тут загальна математика, давайте порахуємо, просто скільки податок на доходи фізичних осіб + військовий збір це є 19,5%, податок на спрощеній системі зараз 2% + ЄСВ, ЄСВ зараз 22% ну окей давайте поведимся від мінімалки (нерозбірливо), щоб заплатити йому, щоб заплатити 30000 тисяч це треба ще 15000 зверху накинути на податки, а так це є 3000-4000 тисячі, от різниця.”*(Чоловік, 22 роки, підприємець) Дана цитата чітко описує те, як відрізняються податкові видатки підприємств при оформленні з працівниками звичайного трудового договору та оформленні працівників на спрощену систему оподаткування. Відповідно до розрахунків підприємця, спрощена система оподаткування значно краще економить кошти бізнесу. Респондент 6 стверджує – *“Ну загалом, ця опція, присутня і широко використовується, очевидно, що полегшує, так, оскільки, ми розуміємо, що попри те, що, податкове навантаження десятиліттям назад суттєво менше, тоді було майже 70%, зараз близько 40%, але попри це, 40% це досить глобальна сума, яка робить або компанію, ну не те, щоб не ефективною, не конкурентною в системі тої самої ну складової, (не розбірливо), або навіть працівника, який вимагає такі умови, робить не конкурентним, оскільки це додаткова сума, ось. З точки зору, вона є не врегульована, тобто всі, хто використовують найману працю шляхом оформлення через ФОП ходять насправді під дамокловим мечем, та, тобто, в*

будь-який момент нитка може обірватися, у вигляді перевірки, трактування трудових відносин з усіма утікаючими.”(Чоловік, 42 роки, підприємець)

Респондент зазначає, що очевидно переведення працівників на спрощену систему оподаткування, це полегшення для бізнесу, але опри це одразу зазначає, що тут є і власні ризики у вигляді перевірок. Респондент 5 також згадує про недоліку такого типу систему – *“Це ускладнення адміністрування, це зменшення витрат, але це ускладнення в адмініструванні... доходи від ФОПів так само змінюють структуру бюджетних надходжень доволі сильно, бо дохід від ФОПів це є податки місцеві, вони сплачуються в повній мірі в місцеві бюджети, податки з ПДФО, вони розділяються, тобто 60% отримує місцева громада, 40% отримує державний бюджет, тобто така річ так само розмиває стійкість державного бюджету, розмиває співвідношення надходжень, тому, ця схема не є хорошою, але вона дозволяє зменшити витрати.”*(Чоловік, 22 роки, підприємець)

Попри зменшення витрат підприємства, є інші недоліки, котрі зазначає респондент. Серед них зміна структури надходжень, що може в подальшому впливати на становище в бюджеті. Респондент 7 вказує – *“Так, справді, оформлення працівників по типу ФОП, або по договору з ЦПК, він спрощує децю роботу для малого бізнесу, оскільки малий бізнесу переважно (нерозбірливо) як ФОП і коли йде реєстрація працівника як ФОП то це є менше відповідальності для керівника для того, щоб не створювати трудовий договір і потім його розривати, щоб не мати з цим нюансів... дуже часто працівники не розуміють насправді, що оплата ПДФО є для них плюсом, що воно зараховується їм майбутньою привілеєю, переважно працівники про це не думають і вони переважно самі хочуть отримувати кошти на повному об’ємі і не сплачувати ПДФО”*(Додаток 8)

В даних уривках з цитати респондента можна отримати також підтвердження того, що при спрощеній системі в працівників, бізнес економить більше коштів. Однак це залежить в контексті кого розглядати даний аспект. Для працівника може бути недоліком даний аспект через втрату привілеїв зі сплати ПДФО. Таким

чином, можна прийти до висновку, що оформлення працівників під спрощену систему оподаткування (ФОП) – справді зменшує податкові видатки для бізнесу, однак це те, що стосується самого бізнесу. Якщо говорити про працівників, то їм варто розуміти всі ризики чи нюанси, які за собою несе оформлення на ФОПа. Попри це, працівники на спрощеній системі оподаткування допоможуть бізнесу добряче зекономити на сплаті податків, таким чином, як вже вище згадувалось, такого типу “інституційна хитрість” дозволяє значно полегшити розвиток бізнесу. Отже, гіпотеза №7 “Припускаю, що оформлення працівників на спрощену систему оподаткування (ФОП) значно полегшує розвиток малого бізнесу.” – підтверджується.

Після проведення основної частини опитування, інтерв’юер переходить до його закінчення. На завершення питає стосовно рекомендацій до інтерв’ю та прощається, дякуючи за згоду в участі в цьому дослідженні.

Висновок до другого розділу

Метою цього розділу в дипломній роботі було з'ясувати природу соціальних взаємодій в контексті інституціонального розвитку малого бізнесу у м. Львові. Зокрема, був проведений аналіз відповідей сімох респондентів, після якого основні гіпотези дослідження підтверджувались, або спростовувались. Аналіз інтерв'ю також допоміг визначити ключові фактори впливу на малий бізнес, серед них: умови оподаткування, корупція в бізнесі, ефективність управління, кваліфікованість працівників, наявність коштів, брак технологій, продуктивності та вмотивованості працівників, навчання працівників та оформлення працівників як ФОП. Аналітика інтерв'ю дала чітке розуміння того, що всі перелічені вище аспекти пов'язані між собою. Це говорить про те, що в сукупності, ці аспекти дозволяють бізнесу якісно існувати та функціонувати, при цьому зменшуючи негативні фактори впливу, наприклад корупцію.

Опитувані підприємці розвивають власні бізнеси в різних сферах. Це означає, що ми можемо зрозуміти та проаналізувати розвиток малого бізнесу з різних сторін. В кожного з них проглядаються різні відповіді в деяких питаннях, різні твердження у співставленні з своїми бізнесами. Однак, на підтвердження чи спростування гіпотез, респонденти зазначали чіткі та в більшості випадків однакові думки. Це дає змогу зрозуміти, що наскільки різними не були б сфери діяльності опитуваних підприємців, у кожного з них все одно проглядаються однакові негативні та позитивні аспекти розвитку малого бізнесу в Україні. Згідно з аналізу, найбільш вирішальним фактором розвитку відіграє ефективна екосистема для бізнесу, котру забезпечує належна система оподаткування. Крім цього, досить важливими є аспекти взаємодії між підприємцями та працівниками, коли є розуміння цінності інституту співпраці. Такі поняття як навчання працівників, їхня мотивація та продуктивність, є невід'ємними складовими в

розвитку бізнесу та підтримки мікроекономічного добробуту. Іншими важливими факторами, що можуть посприяти ефективнішому функціонуванню бізнесу можна назвати розуміння інноваційності власного бізнесу. Оскільки немає класичного рецепту для успіху, варто розуміти особливості сфери діяльності та діяти відповідно до поставлених викликів найкращими можливими способами та методами. Деколи, вдавання до так званої інституційної хитрості як оформлення працівників на ФОП дозволяє бізнесу полегшити податковий тиск та, законним способом убезпечити подальше масштабування бізнесу. Такі аспекти дуже чітко ілюструють необхідності вивчення проблем бізнес з точки зору мікрорівня, адже, як показав аналіз, їх розуміння убезпечить від негативного впливу на бізнес з точки зору макрорівня. Мікрорівень – це екосистема, котра слугує ділянкою можливостей для індивідів, увага до неї призведе до розуміння проблем та перешкод в розвитку та масштабуванні малого бізнесу.

Використовуючи метод якісного інтерв'ювання, а саме проведення глибинних інтерв'ю, можна припустити, що владось підтвердити наступні гіпотези:

- Припускаю, що низька вмотивованість та продуктивність працівників ускладнюють розвиток малого бізнесу.
- Припускаю, що навчання працівників значно сприяє розвитку малого бізнесу в Україні
- Припускаю, що оформлення працівників на спрощену систему оподаткування (ФОП) значно полегшує розвиток малого бізнесу.

Гіпотези котрі не підтвердились:

- Припускаю, що умови оподаткування в Україні, негативно впливають на розвиток малого бізнесу.
- Припускаю, що брак коштів становить суттєву перешкоду для розвитку малого бізнесу в Україні.

- Припускаю, що здійснення корупційних практик є найбільшою перешкодою для розвитку малого бізнесу в Україні.

Гіпотеза, що не має підтвердження чи спростування:

- Припускаю, що ефективний менеджмент, кваліфікований персонал та наявність технологій значно сприяють інноваційному розвитку малого бізнесу

Висновок до дипломної роботи

В першому розділі було розглянуто інституціоналізм як підхід в соціології. Зокрема проаналізовано його роль в дослідженні впливу позитивних та негативних аспектів на розвиток малого бізнесу в сучасній Україні. Виокремлено 3 ключові аспекти аналізу інституціоналізму:

- Інституціональний підхід – це підхід, до якого більше вдаються соціологи-економісти. Дослідники концентрують свою увагу не так на макрорівні, як на мікрорівні, адже інститути при такому підході, розуміються як правила, або, регуляторні практики повсякденної діяльності.
- За Норттом, інститути – це так звані рамки, в котрих відбувається функціонування людських відносин. Іншими словами, це правила гри, котрих суспільство повинне дотримуватись. Інститути сприяють структуризації людського життя шляхом зменшення невизначеності, оскільки вони не просто утворюють рамки, але й допомагають організувати взаємини між людьми.
- Інституції бувають різними – формальними та неформальними. Формальні – правові акти, такі як конституції, закони, адміністративні рішення тощо. Натомість неформальні – це норми поведінки, кодекси честі, звичаї, традиції, договори укладені на рівні господарства.

В емпіричній частині курсової роботи представлений механізм дослідження: опис методологічної частини роботи, прописування інструментарію з усіма необхідними питаннями для підтвердження чи спростування дослідницьких гіпотез, проведення інтерв'ю з сімома підприємцями міста Львова, аналіз основної інформації, котра спростувала чи підтвердила визначені гіпотези та написання висновків по отриманих даних. В ході проведення опитування вдалось зрозуміти реальні чинники загрози розвитку малого бізнесу в Україні.

Для проведення дослідження, перш за все було визначено його тип проведення – якісні дослідження з глибинними інтерв'ю. Такий спосіб було обрано, адже завдяки ньому можна чітко зрозуміти всю необхідну інформацію, що в подальшому використовуватиметься для аналізу.

За результатами цього дослідження, було визначено ключові аспекти, що впливають на розвиток малого бізнесу в сучасній Україні: умови оподаткування, корупція в бізнесі, ефективність управління, кваліфікованість працівників, наявність коштів, брак технологій, продуктивності та вмотивованості працівників, навчання працівників та оформлення працівників як ФОП.

Після проведення цього дослідження вдалось отримати відповіді на всі запитання котрі виникали перед аналізом. Таким чином визначені гіпотези в цій роботі були і підтверджені і спростовані, опираючись на основний аналіз відповідей респондентів. Це дослідження безсумнівно варто розвивати, адже світ не стоїть на місці а пропонує нові виклики як для дослідників так і для самих підприємців. Зокрема, є необхідність в подальшому дослідженні, оскільки є низка інших аспектів, котрі потрібно вивчати та аналізувати, адже саме вони мають вплив на розвиток малого бізнесу в сучасній Україні. Надалі варто дослідити саме їх.

Список використаних джерел

Транскрипт інтерв'ю проведеного з першим підприємцем міста Львова.

Дата польового етапу: 12.05.2021

Транскрипт інтерв'ю проведеного з другим підприємцем міста Львова.

Дата польового етапу: 13.05.2021

Транскрипт інтерв'ю проведеного з третім підприємцем міста Львова.

Дата польового етапу: 14.05.2021

Транскрипт інтерв'ю проведеного з четвертою підприємцею міста Львова.

Дата польового етапу: 15.05.2021

Транскрипт інтерв'ю проведеного з п'ятим підприємцем міста Львова.

Дата польового етапу: 28.04.2022

Транскрипт інтерв'ю проведеного з шостим підприємцем міста Львова.

Дата польового етапу: 29.04.2022

Транскрипт інтерв'ю проведеного з сьомим підприємцем міста Львова.

Дата польового етапу: 30.04.2022

Список використаної літератури

1. Балакірева О. М. Ноур А. М. (2008) Розвиток підприємництва в Україні: інституційне середовище та громадська думка населення. Безус А. М. Шафранова К. В. (2016). Розвиток підприємств малого бізнесу в Україні.
2. Безшура, А. Ю. (2013). ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ 'ОРГАНІЗАЦІЯ'. Бондарук Т. Г. (2019). Державне регулювання розвитку малого бізнесу і його соціальної відповідальності.

3. Варналій З. С. Васильців Т. Г. Покришка Д. С. (2014). Пріоритети вдосконалення державної політики розвитку малого підприємництва в Україні.
4. Волкогон С. О. (2016). Податкова політика сприяння розвитку малого бізнесу у регіонах України. Краматорськ.
5. Волосович С. В. Апостолюк Ю. О. (2017). Інститути державної фінансової підтримки малого підприємництва. Миколаїв. Волошенко, Антоніна Віталіївна. (2014) Вплив Корупції На Бізнес-Середовище.
6. Головаха Е.И. Трансформирующееся общество. Опыт социологического мониторинга в Украине. - К.: ИСНАНУ, 1996. - 143 с.
7. Де Сото Е. Загадка капіталу. Чому капіталізм перемагає лише на Заході і ніде більше / Ернандо де Сото ; пер. з англ. М.Климчук. — К.: Ніка-Центр, 2012. — 232 с.
8. Держава: Поняття Та Ознаки. Види Форм Правління, Державного Устрою Та Державного Правового Режиму (Форм Держави).” Освіта.УА, osvita.ua/vnz/reports/law/9803/.
9. Дикань О. В. (2017). Розвиток малого бізнесу в Україні: проблеми та шляхи забезпечення.
10. Економічний Розвиток, 17 Мау 2021, www.ukr.vipreshebnik.ru/entsiklopediya/51-e/715-ekonomichnij-rozvitok.html.
11. Спіфамова І. М. (2009). Основні аспекти розвитку малого бізнесу в Україні. Одеса.
12. Зарегульованість, Брак Коштів Та Низька Цифрова Грамотність Стримують Цифрову Трансформацію в Україні, - Дослідження ЕВА.” Юридична Газета, <https://yur-gazeta.com/golovna/zaregulovanist-brak-koshtiv-ta-nizka-cifrova-gramotnist-strimuyut-cifrovu-transformaciyu-v-ukrayini-.html>.
13. Здійснення Органами Виконавчої Влади Державної Регуляторної Політики, minjust.gov.ua/m/str_2804.

14. Касперович, Юлія. "Трансформації комерційної діяльності у малому бізнесі в умовах карантину COVID-19." (2020)
15. КИРДИНА, Светлана Георгиевна. (2002). СОЦИОКУЛЬТУРНЫЙ И ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЙ ПОДХОДЫ КАК ОСНОВА ПОЗИТИВНОЙ СОЦИОЛОГИИ В РОССИИ.
16. Костюк О. М. Розвиток малого бізнесу в Україні. (2012). Кужель О. В. Корупція і розвиток малого бізнесу. (2002). Лукашова, Л. В. "Способи сприяння легалізації зайнятості населення в Україні." (2017).
17. Мельничук, Ганна Сергіївна. "Податкова складова корпоративної соціальної відповідальності підприємств." (2018).
18. Неоінституціоналізм." Отечественные Записки, <https://strana-oz.ru/2004/6/neoinstitutionalizm>.
19. Норт, Даглас. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Даглас Норт ; переклав з англійської Іван Дзюб . - Київ : Основи, 2000 . - 198 с. 20 см.
20. Оліховський, Володимир Ярославович. "Шляхи оптимізації податкового навантаження на оплату праці." Бізнес Інформ 6 (2014): 218-222. Орлова В. Теоретико-методологічні основи підтримки малого бізнесу. (2011).
21. Павленко І. А. Інноваційне підприємництво у трансформаційній економіці України. Київ. ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ВАДИМА ГЕТЬМАНА» (2007).
22. Пашкова Н. С. Стимулювання розвитку підприємницької діяльності в інфраструктурному секторі економіки. (2015).
23. Петроє, Ольга. Інституціональний Підхід Як Методологічна Основа Дослідження Та Аналізу Соціальних Систем у Державному Управлінні. (2012).
24. Пивоваров М. Розвиток інфраструктури малого підприємництва: проблеми та шляхи його покращення. Запоріжжя, Класичний приватний університет. (2013).

25. Про підприємництво”, закон України від 7 лютого 1991 р., зі змінами внесеними до ст.168 від 22 лютого 2000 р. №1481-000
26. Соціокультурні чинники інституціоналізації українського підприємництва: Автореф. дис... канд. соціол. наук: 22.00.04 / О.А. Рахманов ; НАН України. Ін-т соціології. — К., (2007). — 16 с. — укр.
27. Стаття "П. Штомпка. Социология социальных изменений М., 1996. — 416 с." в журнале "Философия и общество" №3/1997.
28. Стрижак, О. О. ПОНЯТТЯ ІНСТИТУТУ: ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТІ ТА ЗМІСТУ.
29. Тимофіїв, Роман. "Щодо проблеми професійного навчання працівників коштом роботодавця." Підприємництво, господарство і право 10 (2017): 100-104.
30. Толстова А.В., Кібальчич С. Проблеми розвитку малого бізнесу в Україні. (2017).
31. Томнюк Т. Л. Зарубіжний досвід підтримки малого бізнесу: уроки для України. (2018).
32. України, Закон. "Про професійний розвиток працівників." Довідник кадровика 3 (2012): 117.
33. Що Таке Корупція?" Трансперенсі Інтернешнл Україна, 23 Nov. 2020, ti-ukraine.org/news/shho-take-koruptsiya/.

Додатки

Додаток 1. Інформована згода для проведення інтерв'ю з підприємцем міста Львова.

Інформована згода на участь в соціологічному дослідженні
Український католицький університет

Дослідження: “Інституціональні аспекти розвитку малого бізнесу в сучасній
Україні”

Керівник проекту: Кащук Мирослав
кандидат політичних наук
Старший викладач кафедри соціології

Інший дослідник: студент програми соціології УКУ Ревич Святослав

1. **Мета дослідження:** метою даного дослідження є розуміння того, як позитивні та негативні аспекти впливають на розвиток малого бізнесу в сучасній Україні.
2. **Процедура дослідження:** інтерв'юер задаватиме серію запитань щодо різних аспектів розвитку малого бізнесу в сучасній Україні, відповідайте будь ласка щиро.
3. **Можливі незручності:** якщо під час опитування ви відчуваєте дискомфорт то маєте право відмовитись від відповіді на будь-яке запитання впродовж інтерв'ю.
4. **Можливі ризики:** ризиків під час проведення інтерв'ю немає.

5. **Вигода:** особистої вигоди для вас немає, проте ваші відповіді будуть корисними в подальшому дослідженні аспектів розвитку малого бізнесу в сучасній Україні.
6. **Тривалість інтерв'ю:** тривалість інтерв'ю складатиме приблизно 40-45 хвилин. Задля економії вашого часу, інтерв'юер буде підготованим і матиме готовий список запитань.
7. **Конфіденційність:** ваша участь в цьому опитуванні є цілком конфіденційною, це стосується і ваших відповідей. Ваше ім'я не зазначатиметься, а доступу до інформації не буде ні в кого окрім дослідницької групи. Інформація, котру ми отримуємо від вас буде збережена у електронному варіанті. У випадку можливого цитування вас, з цього інтерв'ю, використуватимуться соціодемографічні дані, без додаткової інформації.
8. **Контакт:** якщо у вас виникнуть додаткові запитання, ви можете сконтактувати з нами через електронну адресу – revych@ucu.edu.ua. Якщо це інтерв'ю вам могло нашкодити, сконтакуйте будь ласка з керівником проекту – miroslav@ucu.edu.ua.
9. **Добровільність часті в інтерв'ю:** ви берете участь в інтерв'ю добровільно, у разі потреби, можете зупинити процес інтерв'ювання у будь-який час. Відмова від відповіді на поставлене запитання, чи відмова від участі в опитуванні не нестиме ніяких наслідків для вас. У разі відмови під час проведення самого інтерв'ю, отримані від вас дані будуть стерті. Щоб взяти участь в інтерв'ю, вам має бути вісімнадцять років або більше.

Якщо Ви перечитали і зрозуміли інформацію в цій інформованій згоді, погоджуєтесь взяти участь в даному дослідженні, дайте будь ласка згоду на його проведення – усну або у письмовому варіанті. Дякуємо вам.

[+] Згода

Дата:

Додаток 2.

Гайд

ВСТУП.

Скільки Вам років?

Яку освіту Ви здобули?

Чому ви почали займатись підприємницькою діяльністю?

Скільки часу ви вже підприємець?

РОЗІГРІВ.

2.1 В якій сфері ви працюєте?

2.2 Чому ви вирішили розвивати бізнес саме в цій сфері?

2.3 З якими саме проблемами ви стикались коли розпочинали власну підприємницьку діяльність?

ОСНОВНА ЧАСТИНА

3.1 Розкажіть будь ласка, як система оподаткування підприємницької діяльності в Україні впливає на ваш бізнес?

3.2 Чи на вашу думку можна покращити процес підготовки податкової звітності? Якщо так, то як саме? (Зменшення витрат часу на це, кількості звітних форм тощо)

3.3 Чи вдавались Ви до ухилення від сплати податків? Можливо вдавались до проведення тіньових операцій?

3.4 Що на Вашу думку призводить до проведення тіньових операцій та виведення капіталу за межі країни?

3.5 Чи невисокий рівень кваліфікованості підприємців, на Вашу думку,

значно ускладнює перспективи інноваційного розвитку?

3.6 Що, на Вашу думку, потрібно робити підприємцям для набуття високого рівня кваліфікації у веденні бізнесу?

3.7 Чи брак технологій є суттєвою перешкодою для сталого інноваційного розвитку вашого бізнесу? Якщо так, то як цей брак відчувається?

3.8 Підкажіть, будь ласка, на скільки Вашому бізнесу важлива самореалізація кваліфікованих працівників?

3.9 Що на вашу думку, потрібно зробити задля зростання темпів самореалізації та кваліфікації працівників?

4.1 Що на вашу думку знижує конкурентоспроможність малих підприємств?

4.2 Що, на Вашу думку, потрібно зробити підприємцям задля підвищення конкурентоспроможності на ринку?

4.3 Чи згодні Ви, що низька продуктивність та мотивованість у працівників мають безпосередній вплив на ваш бізнес? Якщо так, то як саме?

4.4 Як, на Вашу думку можна підвищити продуктивність та мотивованість працівників?

4.5 Чи згодні ви з твердженням, що підприємцям складно розвивати власну справу через брак капіталу? Якщо так, то як на вашу думку, малому бізнесу ефективно залучати капітал для власного розвитку?

4.6 Чи вважаєте ви, здійснення корупційних практик найбільшою перешкодою для розвитку малого бізнесу в Україні?

4.7 Чи вдавались ви до здійснення корупційних практик у своїй діяльності?

Наприклад інсайдерська інформація про конкурентів, виплата зарплат в конвертах, ведення подвійної бухгалтерії, “відкати” за отримання контрактів.

4.8 Як, на вашу думку, можна мінімізувати корупційні практики?

4.9 Чи згодні ви з твердженням, що навчання працівників сприяє розвитку малого бізнесу? Якщо так, то чому?

5.1 Чи погоджуєтесь ви з твердженням, що оформлення працівників на систему спрощеного оподаткування значно полегшує податкові видатки бізнесу? Якщо так, то чому? Які ще є + чи – оформлення працівників на ФОП?

5.2 Підкажіть, будь ласка, чи вдавались ви до оформлення працівників на систему спрощеного оподаткування, тобто ФОП? Чи була у вас така необхідність?

5.3 Чи існують інші негативні аспекти, що не сприяють ефективному функціонуванню малого бізнесу в Україні? Якщо так, то які?

5.4 Чи існують інші позитивні аспекти, що сприяють ефективному функціонуванню малого бізнесу в Україні? Якщо так, то які?

ЗАВЕРШЕННЯ ІНТЕРВ'Ю

5.5 Які перспективи розвитку малого бізнесу в Україні?

5.6 Чи є якісь важливі аспекти, які ви хотіли б додати до нашого інтерв'ю?

5.7 Чи є у вас якісь рекомендації до нашого інтерв'ю?